

Elżbieta Podpłóńska

Zbiory biblioteki Muzeum Narodowego w Kielcach w latach 1908-1950 - jej rodowód oraz darczyńcy

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 22, 27-58

2006

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ELŻBIETA PODPŁOŃSKA

ZBIORY BIBLIOTEKI MUZEUM NARODOWEGO W KIELCACH W LATACH 1908-1950 – JEJ RODOWÓD ORAZ DARCYŃCY

Biblioteka Muzeum Narodowego w Kielcach to jeden z najstarszych działów tej placówki¹. W historii każdej biblioteki, a szczególnie muzealnej, ważnym i ciekawym zagadnieniem jest gromadzenie księgozbioru. Analiza zachowanych inwentarzy i dokumentów wskazała na istotną rolę, jaką w powstawaniu jej księgozbioru spełniali indywidualni ofiarodawcy².

Ofiarność, jako zjawisko społeczne, czyli forma obywatelskiego działania na rzecz instytucji, stowarzyszeń i organizacji, nierozzerwalnie związane było z dziejami muzealnictwa i bibliotekarstwa. Za cel stawiało sobie zachowanie kultury duchowej i materialnej narodu oraz utrwalenie jej dla potomnych. Takie właśnie odniesienie do historii i kultury regionu reprezentowało grono kieleckiej inteligencji, które na początku XX wieku podjęło starania o powołanie Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego³. Działalność każdego Oddziału PTK określała ustawa z 1906 roku, nakładająca nań m.in. obowiązek tworzenia i utrzymywania muzeów oraz bibliotek *poświęconych krajoznawstwu i gałęziom z krajoznawstwem związanych*⁴.

W dużej mierze tematyka gromadzonych księgozbiorów zależna była od rodzaju zbiorów muzealnych, natomiast biblioteki, w myśl Regulaminu Muzeów z 6 maja 1929 roku, winny: *składać się z map i publikacji danego obszaru działania, jako też dzieł podstawowych ogólniejszych muzeologicznych, tudzież czasopism fachowych*⁵.

¹ Niniejszy artykuł jest rozszerzoną wersją komunikatu *Darczyńcy a rodowód księgozbioru muzealnego* wygłoszonego 9 X 2003 r., podczas sesji „Region świętokrzyski w badaniach muzealnych”

² W latach 1908-1939 zbiory biblioteczne wpisywano do: „Inwentarza przedmiotów stanowiących własność kieleckiego Oddziału PTK” MNKi/H, sygn. 31, „Spisu książek w muzeum Kieleckiego Oddziału PTK” MNKi/H, sygn. 40, a także do „Spisu przedmiotów muzealnych powierzonych muzeum PTK do przechowania” MNKi/H, sygn. 39

³ W. Koterski-Spalski, *Historia Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach 1908-1939*, „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach” (dalej RMS) T. 1: 1962, s. 21-45

⁴ *Ustawa Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego*, Warszawa 27 października 1906 (§ 2, p. 4)

⁵ *Regulamin Muzeów PTK z 6 maja 1929*, „Ziemia” R. 14, 1929, nr 15-18, s. 372-374

Z czasem muzea i biblioteki PTK stawały się instytucjami o charakterze regionalnym. Rolę bibliotek muzealnych omawiała Regina Danysz-Fleszarowa w pierwszym polskim muzeologicznym podręczniku. Stwierdzając, że: *biblioteka w muzeum regionalnym stanowi dział różnorodny innym, jest jakby jedną z komórek organizmu, mających za cel specjalne zadanie do spełnienia. Zadaniem tym jest możliwie pełne zgromadzenie wszystkiego, co kiedykolwiek napisano, ogłoszono drukiem lub narysowano w odniesieniu do terytorium objętego działalnością muzeum*⁶.

Pierwotnie, w latach 1908-1918, napotykać na trudności finansowe, biblioteka kieleckiego muzeum nie mogła sprostać stawianym wymaganiom. Dochody miejscowego Oddziału PTK i otrzymywane subwencje były bardzo skromne. Wystarczały jedynie na opłaty za wynajem lokalu dla muzeum i pokrycie kosztów administracyjnych. Niewielkie zakupy muzealiów i książek realizowano głównie dzięki dotacjom finansowym kierowanym z Zarządu Głównego PTK w Warszawie⁷. Pierwszy bibliotekarz i kustosz kieleckiego muzeum Tadeusz Szymon Włoszek (1843-1933)⁸, apelował więc na łamach „Gazety Kieleckiej” w 1909 roku: (...) *polecamy uwadze ludzi życzliwych Towarzystwu tę okoliczność, że wielu z nich posiada pewną ilość książek lub pism periodycznych przeczytanych, do których więcej nie zagląda (...), obrazkowe zaś służą dzieciom ku rozrywce, dostarczając rycin do wrywania i wycinania. Inni znowu posiadają dzieła prawdziwie wartościowe, z których nie korzystają z powodu ich naukowej lub specjalnej treści. W obu tych wypadkach rzeczony książki leżą bez użytku, a w końcu sprzedawane za bezcen na funty idą do rąk przekupników, gdzie je czeka ostateczna zagłada. Gdyby więc posiadacze takich książek i czasopism zechcieli je powierzyć naszemu Towarzystwu, czy to w charakterze daru, czy też depozytu daliby możliwość korzystania z nich oraz zapewnili im należyte poszanowanie i opiekę.*

Jakkolwiek Towarzystwu byłyby szczególnie przydatne książki i czasopisma odnoszące się bezpośrednio do krajoznawstwa lub pośredni z nim związek mające. Jak dzieła Oskara Kolberga, czasopismo „Wisła”, „Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego”, „Starożytna Polska” – Balińskiego „Encyklopedia Powszechna Orgelbranda” – duża, „Górnictwo w Polsce – Łąbeźdzkiego”, „Tygodnik Ilustrowany”, dawny za redakcji Jenikiego z mnóstwem życiorysów z rycinami i opisami miejsc historycznych, zamków, kościołów, zwałisk, z opisami podróży po kraju, poszukiwań archeologicznych, wykopalisk, wszelako każde dzieło wartościowe jest pożądane w zbiorach Towarzystwa.

*Co do dzieł i wydawnictw wielotomowych, jak: encyklopedie, „Słownik Geograficzny”, „Wisła”, „Tygodnik Ilustrowany”, „Biblioteka Warszawska”, przyjmujemy do zbiorów wszelkie pojedyncze tomy, zeszyty lub nawet numer, z których złoży się z czasem całość*⁹.

Kielczanie odpowiedzieli na apel i wkrótce biblioteka otrzymała w darze czasopisma XIX-wieczne pochodzące z prywatnych zbiorów. Wśród ofiarowanych

⁶ R. Danysz-Fleszarowa, *Biblioteka i archiwum*, w: *Muzea regionalne, ich cele i zadania*, Warszawa 1928, s. 262-270

⁷ Por. *Sprawozdania kasowe oddziału kieleckiego*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego” T. 3-10, 1909-1916

⁸ J. Głowka, *Tadeusz Szymon Włoszek. Kronika 1914-1916, 1919*, „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” (dalej RMNKi) T. 13, 1984, s. 83-122

⁹ „Gazeta Kielecka” (dalej: GK) 1909, nr 36

czasopism znalazły się: „Tygodnik Ilustrowany” z lat 1866-1878 – dar **Wandy Czaplickiej**¹⁰, „Kłosy” z lat 1856-1890 – dary **Kazimierzy Kozłowskiej**, **Antoniego Jastrzębskiego**¹¹ i **Wincentego Rumprechta**, „Bibliotekę Warszawską” z lat 1855-1858 – dar **Romualda Kozłowskiego**¹².

Warto wymienić i inne czasopisma ofiarowane w latach 1908-1914, stanowiące dziś rzadkość w zbiorach bibliotek. Są to przekazane przez **braci Kosickich** (właściciele majątku Nagłowice): „Izys Polska” czyli dziennik umiejętności (Warszawa 1822), „Dziennik Wileński” (Wilno 1826), „Krakus” (Kraków 1822), „Pszczołka Krakowska” (z lat 1821-1822), „Sybilla Nadwiślańska. Dziennik Narodowy” (Warszawa 1821), „Sylwan. Dziennik nauk leśnych i myśliwskich...” (Warszawa 1820, 1823, 1830), „Dziennik Wojskowy Królestwa Polskiego” (Warszawa 1830), „Tygodnik Polski” (wyd. 1820), „Orzeł Biały. Pismo czasowe” (Warszawa 1822). Inne czasopisma otrzymane od **Emilii Fryczowej**, **ks. Włodzimierza Hübnera**, **Edwarda Łuszczkiewicza**¹³ i **Jana Tymienieckiego**¹⁴ miały tytuły: „Nowy Pamiętnik Warszawski” (z lat 1801, 1803, 1805), „Śmieszek. Pismo periodyczne poświęcone wesołości i zabawie” (z 1827), „Pięłgrzym. Pismo poświęcone filozofii...” (z 1842).

Tadeusz Szymon Włoszek sprawował nieprzerwanie od 1909 r. do końca życia funkcje bibliotekarza i kustosa muzeum. Trzeba zaznaczyć, że była to praca społeczna, nieodpłatna. Sprawy muzeum stały się jego jedynym celem. Środki na jego utrzymanie czerpał z emerytury należnej mu za wieloletnią pracę nauczycielską. Jako powstaniec 1863 r., filolog (absolwent Szkoły Głównej w Warszawie), pedagog i przewodnik wycieczek szybko zdobył uznanie i szacunek wśród kielczan. Wzajemne zrozumienie potrzeby tworzenia zbiorów muzealnych kielczanie wyrażali w hojności przekazywanych darów, dlatego dziękował on imiennie darczyńcom w comiesięcznych i corocznych sprawozdaniach, zamieszczanych w „Gazecie Kieleckiej” i „Kurierze Kieleckim”¹⁵. Mieszkańcy, zaszczytzeni i zachęceni do dalszej współpracy, przekazywali swoje pamiątki rodzinne, aby w ten sposób zdrócić uwagę środowiska nie tylko na przedmiot, ale i często na osobę, która dar przekazywała. Zdarzały się również przekazy pieniężne.

Do biblioteki wpłynęły ponadto i inne publikacje XIX-wieczne, głównie o tematyce historycznej. Do ciekawszych należały ofiarowane przez **Czesława Kalinowskiego**: *Pamiętniki historyczne do wyjaśniania spraw publicznych w Polsce w XVII wieku* (Wilno 1859) oraz *Katechizm o czci cesarza Wszech Rosy, czyli objaśnienie przekazania boskiego w stosunku o zwierzchności kraio-wey...* (Wilno 1832), a także odnoszące się do biografii znaczących postaci historycznych, np. ks. Wincentego Łańcuckiego: *Kazanie w czasie obrzędów za duszę*

¹⁰ Wanda Czaplicka (nekrolog), GK 1910, nr 33

¹¹ Antoni Jastrzębski (1844-29 X 1926), w: T. i Z. Sabatowie z Wielkopola, *Cmentarz Stary w Kielcach*, Kielce 1995, s. 16

¹² Romuald Kozłowski (1884-1925), *Radostowa* R. 3, 1938, s. 121

¹³ Edward Łuszczkiewicz *Pamiętnik Koła Kielczan*, T. 1, (1925-1927), Warszawa 1927, s. 28-29

¹⁴ Jan Tymieniecki (1850-1914), ojciec Kazimierza Tymienieckiego (1887-1968), por. H. Wójcik-Łagan, *Związki Kazimierza Tymienieckiego z Kielecczyną*, „Studia Historyczne” T. 27, 1984, s. 237-250.

¹⁵ Sprawozdania z działalności kieleckiego PTK zamieszczano w „Gazecie Kieleckiej” (1909-1923) i „Kurierze Kieleckim” (1912-1913)

śp. Tadeusza Kościuszki miane w kościele katedralnym krakowskim dnia 11 XII 1817 roku – dar **Chyrowskiej** (!), czy *Opis żałobnego obchodu po wiekopomnej pamięci Nayaśniejszego Aleksanda I... uroczyscie odbyte w Warszawie w ... 1826 roku* (Warszawa 1829) – dar **Aleksandra Kossutha**¹⁶.

Księgozbiór wzbogaciły dary dzieł poszukiwanych, które były niezbędne przy opracowaniu eksponatów muzealnych. **Józef Dunin**¹⁷ przekazał dzieło Edwarda Raczyńskiego pt. *Gabinet medalów polskich oraz tych, które się dziejów Polski tyczą...*, T. I-IV (Wrocław 1836-1843), a **Jan Czarnocki**¹⁸ wydawnictwa potrzebne do opisywania zbiorów zoologicznych: Feliksa Jarockiego „Zoologię, czyli zwierzętopismo ogólne” T. IV (Warszawa 1822) oraz Leśniewskiego „Rybacktwo krajowe, czyli historia naturalna ryb krajowych” (Warszawa 1837). Od **Zygmunta Rzędowskiego**¹⁹ otrzymano jeden z tomów dzieł Oskara Kolberga *Lud. Cz. II. Kieleckie* (Kraków 1886).

Podczas I wojny światowej Włoszek nie opuszczał Kielc. Opiekował się zbiorami i zabezpieczał broszury i druki ulotne, zaopatrując je we własnoręcznie sporządzone okładki, które datował czarnym tuszem na wewnętrznej stronie tylnej oprawy i sygnował inicjałami T. W.²⁰ Szczególną troską otoczył wydawnictwa regionalne; do 1918 r. zgromadzono ponad 60 egzemplarzy, które w większości pochodziły z darów, np.: tomiki *Pamiętniej Kniżki Kieleckiej Guberni* z lat 1895, 1898-1902 przekazał w darze jej redaktor **Mikołaj Jefimow**, a prace ks. Władysława Siarkowskiego *Wesela włościan z okolic Sobkowa i Chmielnika* (Kielce 1871), *Groby kościoła N. Marji Panny i Bulla Erekcynja dyezezyi kieleckiej* (Warszawa 1878) oraz *Materiały do etnografii ludu polskiego z okolic Kielc* (Kraków 1879) – **Maria Gockowska**, **Teofil Żarkowski**, **Jan Czarnocki** i sam Tadeusz Szymon Włoszek.

Muzeum w latach 1916-1918 zbierało materiały archiwalne, dotyczące I wojny światowej. W *Sprawozdaniu za ostatni kwartał 1916* czytamy: *Pomijamy wyliczanie otrzymanych różnego rodzaju druków i przedmiotów, mających ścisły związek z wypadkami, chwili obecnej, gromadzimy je, jak wiadomo, od początku wojny. W tej sprawie otrzymaliśmy odezwy Komitetu Polskiego Archiwum Wojennego przy Akademii Umiejętności, który zawiązano w celu gromadzenia wszystkiego, co po wojnie może posłużyć za źródłowy materiał do historii czasów dzisiejszych, samo zaś archiwum będzie złożone w Warszawie jako wspaniały dar należny stolicy państwa. Rzeczony Komitet wzywa wszystkie oddziały Towarzystwa Krajoznawczego do pomocy w tych zabiegach i zachęty jak najszerzych kół do zbierania wszelkich darów, odnoszących się do wypadków obecnych (...): dzieła, broszury, druki, odezwy, gazetki, wycinki z gazet, rękopisy, życiorysy, ryciny,*

¹⁶ R. Stupakowa, *Aleksander Kossuth (1853-1933)*, w: *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa 1972, s. 448

¹⁷ S. Borkiewicz, *Józef Dunin (1852-1932)*, w: *Polski Słownik Biograficzny* (dalej *PSB*) T. 5, 1939-1945, s. 475-476

¹⁸ K. Pawłowska, *Czarnocki Jan Józef (1889-1951)*, w: *Słownik biologów polskich*, red. S. Feliksiak, Warszawa 1987

¹⁹ *Zygmunt Rzędowski vel Giersz*, w: K. Urbański, R. Blumenfeld, *Słownik historii kieleckich żydów*, Kielce 1995, s. 116; K. Urbański, *Leksykon dziejów ludności żydowskiej Kielc 1789-1999*, Kraków 2000, s. 177

²⁰ W zbiorach biblioteki Muzeum Narodowego w Kielcach zachowało się 65 wydawnictw z oprawami z lat 1914-1917 i 20 wydawnictw z oprawami z lat 1919-1927

widoki miejscowości zniszczonych, portrety itp. przedmiotów. Polecając jak najgoręcej sprawę tę członkom Towarzystwa oraz czytelnikom „Gazety Kieleckiej”, prosimy o szerzenie tej myśli w swoich kołach i składanie odpowiedniego materiału w naszym muzeum, by przyczynić się do dopięcia chwalebego celu²¹. Nikt nie przewidywał wówczas wybuchu II wojny światowej i tragicznego losu, jaki spotka owe dokumenty w burzonej i palonej Warszawie.

Niestrudzony kustosz Włoszek gromadził także druki regionalne dla potrzeb muzeum, zwracając się w 1917 r. do czytelników „Gazety Kieleckiej”: *Gromadzenie w muzeum kieleckim wszelkiego rodzaju prac odnoszących się do Kielc lub tutejszej części kraju jest wielce pożądane. Pomijając bowiem użyteczność ich na miejscu, zdarza się często, że zamiejscowi badacze przyrody lub stosunków miejscowych poszukują broszur wydanych w Kielcach, ale już wyczerpanych w handlu księgarskim, udają się do muzeum z prośbą pośrednictwa w ich nabyciu od posiadaczy lub udzielenia i skorzystania z nich*²².

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 roku dział regionalny biblioteki znacznie powiększyły dary odautorskie, przekazane przez naukowców, którzy prowadzili prace badawcze na terenie Kielecczyny.

Zanim jednak przejdziemy do omówienia tej grupy wydawnictw, warto zwrócić uwagę na zbiór 61 starodruków w bibliotece, pochodzących z darowizn od osób prywatnych do 1939 roku. Druki te pokazywano często na wystawach okolicznościowych wraz z innymi eksponatami.

Pierwsza indywidualna prezentacja starodruków odbyła się w 1926 roku. Ekspozycja nosiła tytuł *Wystawa książki polskiej*, a jej organizatorami byli członkowie ówczesnego zarządu Oddziału Kieleckiego PTK – Marta Hubicka²³ i Edmund Padechowicz²⁴. Wtedy też zaprezentowano druki XIX-wieczne, wydawnictwa kieleckich oficyn oraz inne związane z tematyką regionalną. Poglądowy charakter tej wystawy miał na celu ukazanie historycznego rozwoju grafiki i drukarstwa polskiego od XVI wieku aż po czasy współczesne. Edukacyjne jej wartości dla młodego pokolenia zwiedzających podkreślał znawca literatury i książki Jan Stanisław Czarnowski²⁵. Akcent położono na wyeksponowanie zabytkowych opraw i współczesnych okładek. Otwarcie wystawy zaszczylił obecnością asystent Uniwersytetu Jagiellońskiego dr Mieczysław Brahmmer, wygłaszając (w salach kina „Czary”) odczyt dla młodzieży szkolnej pod tytułem *Człowiek i książka*²⁶. Natomiast 21 września 1926 roku w salach kieleckiej Resursy Obywatelskiej, mówił *O książce dawnej i współczesnej*.

Drugą większą prezentację zbiorów bibliotecznych, połączoną z pokazem map i rękopisów, pochodzących z zasobów muzeum, urządził w 1935 roku Sylwester Kowalczewski (kustosz muzeum w latach 1934-1939)²⁷. Wystawa towarzyszyła

²¹ GK 1917, nr 31

²² GK 1918, nr 40

²³ A. Artymiak *Marta Hubicka (1877-1936)*, w: *PSB*, T. 10, A. Massalski, A. Rembalski, *Polskie Towarzystwo Krajoznawcze na Kielecczynie 1908-1950. Zarys dziejów*, Kielce 1983, s. 85

²⁴ *Edmund Padechowicz (1890-1978)*, tamże, s. 96

²⁵ GK 1926 nr 88 (recenzja z wystawy)

²⁶ GK 1926 nr 92; *Mieczysław Brahmmer (1889-1984)*, w: *Literatura Polska. Przewodnik encyklopedyczny*, T. 1, Warszawa 1985, s. 100

²⁷ Z. Rubinowski, *Sylwester Kowalczewski (1902-1975)*, „*Studia Kieleckie*” 1977,

uroczystym obchodom 10. rocznicy śmierci Stefana Żeromskiego²⁸. Na ekspozycji znalazły się druki XVI-wieczne – dzieła Marcina Bielskiego, Jana Kochanowskiego i XVIII-wieczne utwory pisarzy „doby stanisławowskiej”²⁹. Nie brakuje więc dzieł Stanisława Konarskiego, Jana i Franciszka Bohomolców, Celestyna Kaliszewskiego, Stanisława Burzyńskiego, Stanisława Orzechowskiego oraz egzemplarzy konstytucji i diariuszy sejmowych. Sylwester Kowalczewski był również autorem przewodników turystycznych, wydanych w latach 30. XX w.³⁰. W jednym z nich *Kielce i okolica*, opisując walory turystyczne Kielc i zbioru muzeum PTK, wymienia cenniejsze wydawnictwa znajdujące się w bibliotece muzealnej³¹. One również pochodziły z darów osób prywatnych. I tak: „Biblia Vulgata” (Amsterdam 1580), „Miechovia” S. Nakielskiego (Kraków 1634), „Uwagi nad życiem Jana Zamoyskiego” autorstwa Stanisława Staszica (Warszawa 1785), tegoż „Przestrogi dla Polski” (Warszawa 1890), Adama Mickiewicza „Poezje” (Warszawa 1826) i „Sonety” (Petersburg 1829) – były darami **Bolesława Markowskiego**³². Natomiast dary **Franciszka Nowakowskiego**, wymienione w przewodniku, to dzieła: Bartłomieja Groickiego „Porządek sądów miejskich” (1559) i „Artykuły prawa magdeburgskiego” (1556). Dziesięciotomową „Historię narodu polskiego” Adama Naruszewicza (Lipsk 1836-1837) oraz „Pamiętniki Jana Kilińskiego” (Warszawa 1830) ofiarował **Arkadiusz Płoski**³³. Jeszcze inni ofiarodawcy to: **Leon Werner** – przekazał „Pisma rozmaite” Jana Śniadeckiego (Wilno 1818), **Marian Grzegorzewski**³⁴ – darczyńca fragmentów „Herbów rycerstwa polskiego” Bartosza Paprockiego (wyd. Kraków 1584), **Zofia Czarnocka** ofiarowała „Statuty Regi Polniae” (Gdańsk 1620), a **Tadeusz Witkowski** tom „Satyr” Ignacego Krasickiego (Warszawa 1779).

Lista darczyńców starodruków obejmuje 33 osoby, trudno więc wymienić tu wszystkich oraz tytuły dzieł przez nich ofiarowanych. Trzeba jednak przytoczyć niektóre nazwiska: **Bolesława Chrzanowskiego**, **Władysława Koterskiego**³⁵, **Leona Massalskiego** (brata Edmunda)³⁶ **Stanisława Saneckiego**, **Tadeusza Powązki** i **Włodzimierza Sienkiewicza**³⁷.

nr 13, s. 133-137; Z. W. Pyzik, *Sylwester Kowalczewski (21 XII 1902-4 V 1975)*, RMNKi, T. 10, 1977, s. 574-575; A. Massalski, A. Rembalski, *Polskie Towarzystwo*, s. 89-91

²⁸ GK 1935, nr 319; *Express Zagłębia* (Sosnowiec), 27 listopada 1935

²⁹ W. Koterski-Spalski, *Historia Muzeum*, s. 40

³⁰ A. Massalski, A. Rembalski, *Polskie Towarzystwo*, s. 89-91

³¹ S. Kowalczewski, *Kielce i okolica. Przewodnik krajoznawczy*, Kielce 1935, s. 112-113

³² Z. Landau, *Bolesław Markowski (1862-1936)*, w: *PSB*, T. 20, 1975, s. 41-42

³³ C. Erber, *Arkadiusz Płoski (1845-1922)*, „*Studia Kieleckie*”, Ser. Bibliologiczno-Prasoznawcza nr 2, Kielce 2002, s. 53-83

³⁴ J. Pazdur, *Marian Grzegorzewski (1869-1941)*, w: *PSB*, T. 9, 1960-1961, s. 97.

³⁵ J. Kuczyński, *Władysław Koterski-Spalski (1892-1973)*, RMNKi, T. 10, 1977, s. 57; A. Massalski, A. Rembalski, *Polskie Towarzystwo*, s. 88-89; A. Massalski, A. Rembalski, *Władysław Koterski-Spalski (1892-1973)*, w: *Raptularz kielecki*, Kielce 1983, s. 30-32

³⁶ *Leon Massalski*, w: D. Pótrola-Parol, *Stąd nasz ród*, Cz. II, Staszów-Kielce 2002, s. 12, 14

³⁷ *Włodzimierz Sienkiewicz (senior) [1888-1945]*, w: *Almanach drukarstwa kieleckiego*, red. J. Butwiłło, Z. Nosal, Kielce 1969, s. 97-98

Dary pochodzące ze zbiorów prywatnych mają dodatkowe walory historyczne. Zawierają: oryginalne oprawy, etykiety księgarń, sigla własnościowe, dokumentujące tradycje rodzinne kieleckich bibliotek domowych. Na podstawie liczby przekazanych książek do różnych bibliotek publicznych, można przypuszczać, jakie były księgozbiory prywatne kielczan. Oto kilka przykładów: Biblioteka Polskiej Macierzy Szkolnej, funkcjonująca w Kielcach w okresie 1905-1906, otrzymała w darze od **Józefa Dunina** 2000 woluminów, **Zygmunt Rzędowski** ofiarował książki dla Kieleckiej Czytelni Naukowej, działającej w latach 1906-1908³⁸. **Emilia Fryczowa, Marian Grzegorzewski, bracia Kłodawscy, Edmund Padechowicz** byli darczyńcami na rzecz Towarzystwa Biblioteki Publicznej w Kielcach³⁹.

Kielecka placówka muzealna, gromadząca zbiory archeologiczne, historyczne i inne związane z regionem, stała się w mieście miejscem pracy i spotkań z naukowcami uniwersytetów i instytucji badawczych z całej Polski (szczególnie po 1918 roku). Kontakty te dawały możliwość powiększania jej zbiorów, które potem stały się materiałem badawczym dla następnych pokoleń.

Badaczami, którzy pierwsi nawiązali kontakty z muzeum, byli archeolodzy. Na miano nestora zasługuje **Stanisław Jan Nepomucen Czarnowski** (1847-1929)⁴⁰, z wykształcenia prawnik (absolwent Szkoły Głównej w Warszawie), a z zamiłowania literat, dziennikarz, wydawca, historyk prasy i założyciel bibliotek⁴¹. Prace wykopaliskowe rozpoczął w 1893 roku, kiedy przeniósł się na stałe z Warszawy do Ojcowa. Współpracował z Gronem Konserwatorów Zabytków Przedhistorycznych, Komisją Antropologiczną AU w Krakowie, Towarzystwem Naukowym Warszawskim oraz Komisją Fizjograficzną PTK. Badaniami objął teren jaskiń w okolicach Krakowa, Ojcowa i Miechowa. Gromadził głównie zabytki archeologiczne z okresu młodszej epoki kamiennej, które po wstępnej dokumentacji przekazywał do różnych muzeów krajowych i zagranicznych. Był twórcą muzeów PTK w Ojcowie, Miechowie i Pieskowej Skale, do których ofiarował część swoich zbiorów. Aby opublikować wyniki z badań archeologicznych, założył własne wydawnictwo „Polska Przedhistoryczna”. W 1908 roku odwiedził Kielce i wygłosił odczyt *O jaskiniach Ojcowa*, przy okazji zachęcając do zakładania pracowni krajoznawczych, które mogłyby prowadzić badania przyrodniczo-etnograficzne we współpracy z PTK⁴².

W tym też roku w *Spisie książek* (inventarzu biblioteki muzeum) kustosz Włoszek wpisał pierwsze dary autorskie J. Czarnowskiego: *Paleolit na zbroczu*

³⁸ L. Kowalczyk-Mroczkowska, *Geneza księgozbioru Czytelni Naukowej w Kielcach (1906-1908) i jego funkcje w środowisku społecznym miasta*, „Studia Kieleckie” 1988, nr 1, s. 23-74

³⁹ B. S. Kossuth, *Biblioteka Publiczna w Kielcach 1909-1959* (mps), s. 9 (zob. Biblioteki Wojewódzkiej w Kielcach); L. Kowalczyk-Mroczkowska, *Działalność Towarzystwa Biblioteki Publicznej w Kielcach w latach 1908-1918*, RMS T. 8, 1980, s. 67-87

⁴⁰ K. Świerkowski, *Czarnowski Jan Stanisław Nepomucen (1847-1929)*, w: *PSB*, T. 4, 1938, s. 237-239; K. Krzystanek, *Jan Stanisław Nepomucen Czarnowski (1847-1929)*, „Studia Kieleckie” 1981, nr 1, s. 113-115

⁴¹ S. Dziki, I. Treichel, *Stanisław Jan Nepomucen Czarnowski*, w: *Słownik pracowników książki*, s. 141-142

⁴² GK 1909, nr 46

Góry Smardzewskiej na lewym brzegu Prądnik pod Ojcowem (Lwów 1906); *Bibliografię archeologii przedhistorycznej polskiej i Polski dotyczącej* (1907); *Schroniska w Krzyżowej Skale przy Okopach nad rzeką Prądnikiem pod Ojcowem* – „Rocznik Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu” (Poznań 1908, z. 34); *Szczęki i zuchwy ludzkie jaskiń w okolicach Ojcowa na lewym brzegu rzeki Prądnik* (Warszawa 1909), *Czaszka z jaskiń Obrzysko Wielkie pod Ojcowem* – odbitka ze „Światowida” (1902, T. 5, s. 89-94).

Od 1917 roku Jan Czarnowski mieszkał w Kielcach. Założył tu Pracownię Przyrodniczo-Krajoznawczą przy ulicy Hipotecznej 30⁴³. Wówczas do biblioteki przekazał drugą część swoich publikacji m.in.: *Wykopaliska miechowskie w guberni kieleckiej. Sprawozdania z badań paleoetnograficznych w r. 1897-1905* (Kraków 1907), *Dolinę Bętkowską i jej zabytki pradziejowe* (Warszawa 1910), *Jaskinie i schroniska na Górze Chełmowej* (Warszawa 1914), *Zabytki przedhistoryczne we wsi Iwanowice przy ujściu Minożki do Dłubni, w powiecie miechowskim guberni kieleckiej* (Warszawa 1913). Znaczącym darem Jana Czarnowskiego dla biblioteki była 20-tomowa *Wielka Encyklopedia Ilustrowana* (Warszawa 1890-1897) oraz inne XIX-wieczne wydawnictwa przekazane w latach 1924 i 1926.

Mniej więcej w tym samym czasie badania archeologiczne na obszarach guberni kieleckiej prowadził również **Marian Wawrzeniecki** (1863-1947), z wykształcenia malarz artysta, etnograf-amator. Po studiach odbytych w latach 1880-1887 (w Warszawskiej Szkole Rysunkowej, Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie i Monachium) rozpoczął działalność artystyczną jako malarz, grafik, ilustrator⁴⁴. Jego obrazy i rysunki to wyobrażenia scen fantastycznych i alegorycznych wyrażających kult dla przedhistorycznej słowiańszczyzny⁴⁵. Te zainteresowania prehistorią sięgają 1887 roku, kiedy rozpoczął amatorskie prace wykopaliskowe na terenie powiatu miechowskiego. Wtedy nawiązał współpracę z Muzeum Archeologicznym Akademii Umiejętności, dokąd przekazywał pozyskane zabytki⁴⁶.

M. Wawrzeniecki ogłaszał sprawozdania z badań w *Materiałach Antropologiczno-Archeologicznych Komisji Antropologicznej AU*. Na początku XX wieku prowadził poszukiwania na północno-zachodnich terenach guberni kieleckiej. W latach 1906-1918 pełnił funkcję kustosa działu Wykopalisk Przedhistorycznych Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie. Działał też w Komisji Fizjograficznej PTK przy Oddziale Warszawskim. W sierpniu 1912 roku, w ramach prac Komisji Fizjograficznej, przeprowadził badania i pomiary wykopalisk przedhistorycznych znajdujących się w muzeum PTK w Kielcach. Prace dotyczyły 91 zabytków z 32 miejscowości⁴⁷. „Gazeta Kielecka” zamieściła w sierpniu 1912 roku podziękowanie Mariana Wawrzenieckiego: (...) *za pośrednictwem twojego Sz[anowny] P[anie] Redaktorze poczytnego organu, mam zaszczyt wyrazić podziękowanie Szanownemu prof. Tadeuszowi Włoszkowi, kustoszowi muzeum tu-*

⁴³ GK 1917, nr 256

⁴⁴ I. Major, *Wawrzeniecki Piotr Władysław (1863-1943)*, w: *Słownik pracowników książki*, s. 940.

⁴⁵ Ł. Kossowski, E. Charazińska, *Koniec wieku. Sztuka polskiego modernizmu 1890-1914. Katalog wystawy*. [Muzeum Narodowe w Warszawie], Warszawa 1996.

⁴⁶ K. Ryszewska, *Badania archeologiczne na obszarze guberni kieleckiej w końcu XIX i na początku XX wieku*, w: *Almanach Kielecczyny*, T. 5, Kielce 2003, s. 191-196

⁴⁷ Rocznik PTK, R. 6, 1912, s. 61

tejszego, za pomoc i ułatwienie mojej pracy – przy czym nadmieniam, że dzięki zamilowaniu i pracy p. Włószka muzeum tutejsze przedstawia wzorowy ład i porządek, p. Władysławowi Koterskiemu za chętną pomoc przy badaniach moich, a zwłaszcza przy fotografowaniu ważnych naukowo zabytków wykopaliskowych oraz panu Badzian⁴⁸, fotografowi za chętnie i sumienne wywoływanie klisz moich, należą się słowa uznania. Dział wykopalisk przedhistorycznych tutejszego muzeum Tow[arzystwa] Krajoznaw[czego] dzięki przeważnie ofiarności p. Zdzisława Lenartowicza⁴⁹, artysty malarza w Kielcach, przedstawia pierwszorzędną interes dla nauki archeologii przedhistorycznej. Racz przyjąć Sz[anowny] P[anie] Redaktorze – Marian Wawrzeniecki. Kierownik działu wykopalisk przedhistorycznych przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie⁵⁰.

Do zbiorów biblioteki muzeum wpłynęły w 1912 roku pierwsze ofiarowane przez M. Wawrzenieckiego dary. Były nimi prace autorskie wydane w latach 1901-1910, m.in. *Dławce. Drobnny przyczynek do historii sztuki warszawskiej w epoce witkiewiczowskiej* (Warszawa 1901); *Ractawice. Rozumowany opis przebiegu bitwy 4 kwietnia 1794. Przewodnik dla zwiedzających pole bitwy oraz najbliższą okolicę* (wyd. Warszawa 1906); *Poszukiwania archeologiczne w Królestwie Polskim dokonane w latach 1904, 1905, 1906* (Kraków 1907); *Nowe naukowe stanowisko pojmowania i wyjaśniania niektórych przejawów w dziedzinie ludoznawstwa i archeologii przedhistorycznej* (Kraków 1910), *Słowianie doby przed i wczesnohistorycznej* (Warszawa 1910). W roku następnym M. Wawrzeniecki znów ofiarował swoje prace, wśród których przeważała tematyka archeologiczno-etnograficzna oraz rozprawy z dziedziny historii sztuki, takie jak: *Cechy polańskie w polskiej sztuce* (Warszawa 1911); *Współczesne zewnętrzne strony życia ludu w guberniach: kieleckiej, radomskiej, piotrkowskiej, warszawskiej...* (Kraków 1911). Ostatecznie biblioteka muzealna otrzymała 17 egzemplarzy prac autorskich.

W maju 1926 roku w salach kieleckiej Resursy Obywatelskiej (gmach hotelu „Bristol”) podczas *Wystawy obrazów artystów warszawskich* kielczanie mogli obejrzeć malarstwo Mariana Wawrzenieckiego⁵¹. Nadmienić należy, że posiadał on bogatą bibliotekę z zakresu archeologii, sztuki i guślarstwa w Polsce, którą ofiarował Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy. Podczas II wojny światowej zbiory te uległy częściowemu zniszczeniu. Pozostałe zbiory tworzące bibliotekę domową artysty zostały całkowicie zniszczone podczas działań wojennych w Warszawie⁵².

Kontynuacją badań archeologicznych na terenach południowej Kielecczyny zajmował się **Leon Kozłowski** (1892-1944), archeolog, geolog, polityk⁵³. W cza-

⁴⁸ Adam Badzian (1882-1926) artysta fotografik, wł. zakładu fotograficznego w Kielcach przy ul. Dużej, por. GK 1928, nr 68

⁴⁹ Zdzisław Lenartowicz, malarz archeolog amator. Współzałożyciel kieleckiego Oddziału PTK (1908). Od 1909 r. prowadził badania archeologiczne w miejscowości Złota, powiat sandomierski. Autor *Inwentarza przedmiotów pochodzących z grobów przedhistorycznych we wsi Złota* (*Pamiętnik Fizjograficzny* T. 24, 1917, s. 1-9.)

⁵⁰ GK 1912, nr 64

⁵¹ GK 1926, nr 35, nr 36 (rec. z wystawy)

⁵² I. Major, *Wawrzeniecki Piotr Władysław*, s. 940

⁵³ K. Jażdżewski, T. Jędruszczak, *Kozłowski Leon Tadeusz (1892-1944)*, w: *PSB*

się studiów archeologicznych w Uniwersytecie Jagiellońskim (1911-1914) oraz geologicznych na Uniwersytecie w Tybindze (1917/1918) rozpoczął prace wykopaliskowe w powiecie miechowskim⁵⁴. W okresie I wojny światowej służył w 1 p. ułanów Beliny, biorąc udział w działaniach frontowych. W 1916 roku został odkomenderowany do prac politycznych Polskiej Organizacji Wojskowej (POW) na terenie okręgów: lubelskiego, radomskiego i kieleckiego. W lutym 1917 roku, podczas pobytu w Kielcach, przekazał na ręce kustosza Włoszka, dwie własne prace pt.: *Siedziba neolityczna na Babiej Górze w Iwanowicach, pow. miechowski, gub. Kielecka* oraz *Jama mieszkalna na górze Klin w Iwanowicach, pow. miechowski, gub. Kielecka*, będące odbitkami z czasopisma „Światowid” (1914, T. 11)⁵⁵.

Od 1921 roku Leon Kozłowski był profesorem Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Od 1934 roku zajmował się głównie działalnością polityczną.

Kustosz Włoszek starał się zapewnić badaczom przyjeżdżającym do Kielc w miarę dogodnie warunki pracy i pobytu. W sprawozdaniu z działalności kieleckiego Oddziału PTK za lipiec 1917 roku pisał: *Miesiące letnie sprowadzały zawsze w nasze strony, zwłaszcza w Góry Świętokrzyskie, przyrodników w celu badań naukowych. Wycieczki tego rodzaju przerwane w czasie wojny wznowiły się w roku bieżącym, wszelako zrzeszeni badacze, wobec nędzy wyjątkowej, częstokroć spotykają poważne trudności w znalezieniu chwilowego mieszkania, noclegu i posiłku. Przeto też należy się gorąca wdzięczność osobom, które w interesie nauki polskiej ułatwiają tym pracownikom czasowy pobyt po wsiach, folwarkach, miasteczkach. W czterech wypadkach Zarząd Tow[arzystwa] pośredniczył w zapewnieniu tego rodzaju gościnności*⁵⁶.

Kontynuacja badań naukowych, przerwanych w latach 1914-1918, stała się nieodzowna dla rozwoju nauki polskiej. Zachowane wspomnienia odsłaniają nam częściowo zakres tych potrzeb.

Józef Kostrzewski (1885-1969)⁵⁷ – jeden z wybitnych profesorów polskiej archeologii – tak wspominał pierwsze lata pracy w niepodległej Polsce: *Latem 1919 roku urządziłem objazd muzeów w Polsce środkowej i w Małopolsce w celu uzupełnienia w tych muzeów do poznania kultury późnego okresu laterańskiego. Zwiedziłem wówczas muzea we Włocławku, Płocku, Łowiczu, Piotrkowie Trybunalskim, Kielcach, Radomiu, Sandomierzu i Tarnowie. (...) Materiały zebrane z tej kilkutygodniowej podróży zużytkowałem następnie w rozprawie pt. „Kultura lateńska” [La Tene] na obszarze b. Królestwa Polskiego. (...) W 1919 roku wznowiłem w Poznaniu Komisję Archeologiczną Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i wydałem pierwszy zeszyt tego organu „Przegląd Archeologiczny”*⁵⁸.

W zapisach inwentarzowych biblioteki odnotowano w 1919 roku przekaz wymienionego „Przeglądu Archeologicznego”, a w 1922 roku na Zjeździe Ku-

T. 15, 1970, s. 19-21; *Biogramy uczonych opolskich, Cz. 2: Nauki społeczne*, Kraków 1984, z. 2, s. 171-173

⁵⁴ GK 1917, nr 56

⁵⁵ J. Wrońska, *Archeolodzy warszawscy na początku XX wieku*, Wrocław 1986, s. 128-136; K. Ryszewska, *Badania archeologiczne*, s. 205-208

⁵⁶ GK 1917, nr 182

⁵⁷ J. Kostrzewski, *Z mojego życia. Pamiętnik*, Wrocław 1970, s. 116-117

⁵⁸ *Biogramy uczonych polskich*, s. 138-143

stoszy Muzealnych w Bydgoszczy podkreślano z uznaniem opiekę profesora nad zbiorami archeologicznymi kieleckiego muzeum. Problemy muzealne nie były obce Józefowi Kostrzewskiemu, który był wówczas kustoszem Muzeum Archeologicznego w Poznaniu, a od 1927 roku dyrektorem tejże placówki⁵⁹. Kielecka biblioteka muzealna otrzymała również w darze „Słowniczek przedhistoryczny niemiecko-polski” autorstwa profesora (Warszawa 1921).

W okresie międzywojennym funkcję przewodniczącego Komisji Muzealnej Zarządu Głównego PTK w Warszawie pełnił archeolog profesor **Władysław Antoniewicz** (1893-1973), wykładowca Uniwersytetu Warszawskiego oraz dyrektor Muzeum Archeologicznego w Warszawie⁶⁰. Wielokrotnie wizytował kielecką placówkę muzealną, oceniając jej działalność, a także opisując zbiory archeologiczne. Prowadził badania w powiecie sandomierskim, w miejscowości Złota i Nowy Daromin; ich wyniki ogłosił w „Wiadomościach Archeologicznych” w latach 1924 i 1925. Były to artykuły: *Eneolityczne groby szkieletowe i ziemianki szkieletowe w Nowym Darominie* oraz *Eneolityczne groby szkieletowe we wsi Złota*, które ofiarował do zbiorów biblioteki w 1926 roku. W tym też roku brał udział w obradach kieleckiej Miejskiej Rady, poświęconych m.in. sprawie budowy gmachu dla muzeum, podkreślając w wypowiedzi konieczność podjęcia tej inwestycji⁶¹.

W. Antoniewicz w 1930 roku opracował zasady współpracy sieci muzealnej w ówczesnej Polsce, umieszczając muzeum kieleckie w rzędzie muzeów okręgowych⁶². W latach 1936-1938 piastował stanowisko rektora UW. W Warszawie miał domową bibliotekę specjalistyczną, liczącą 3500 tomów, 5000 odbitek, 2000 klisz – zabytków muzealnych polskich i zagranicznych, katalog archeologiczny ziem polskich (50 000 pozycji). Biblioteka uległa całkowitemu zniszczeniu w czasie wojny⁶³. Po 1945 roku profesor powrócił do badań na Kielecczyźnie. Jako pracownik Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN założył w Wislicy w 1949 roku Stację Archeologiczną. Odkrył wtedy pozostałości dwuwieżowej fasady romańskiej oraz fragmenty jednonawowego kościoła św. Mikołaja z XII wieku.

Wykopaliska ze Złotej stały się obiektem zainteresowań nie tylko archeologów. Odnalezione tam szczątki kości zwierzęcych były przedmiotem badań **Henryka Hoyera** (1864-1947), profesora anatomii porównawczej UJ⁶⁴. Muzeum kieleckie, w którym znajdowały się fragmenty czaszek zwierząt prehistorycznych ze Złotej, profesor odwiedzał wielokrotnie. W 1924 roku przekazał doń wyniki badań w postaci publikacji: *Czaszki bezrogiego bydła z młodszej epoki kamiennej*, wydane w ramach Rozpraw Wydziału Matematyczno-Przyrodniczego PAU w Krakowie. Pomiar antropologiczne ludzkich szkieletów, pochodzących również z wymienionego wykopaliska, wykonał profesor UW – **Stanisław Lencewicz** (1889-1944), który na łamach „Światowida” ogłosił swoje spo-

⁵⁹ GK 1919, nr 229; „Ziemia” R. 7, 1922, nr 7, s. 226-230; M. Kowiańska-Piaszczykowska, *Pamięci Profesora Józefa Kostrzewskiego Dyrektora Muzeum Archeologicznego w Poznaniu*, *Fantes Archeologici Posnaniensis*, T. 21, 1970, s. 1-15

⁶⁰ *Biogramy uczonych polskich*, s. 27-41

⁶¹ GK 1926, nr 20

⁶² „Ziemia” R. 15, 1930, nr 15-16, s. 322

⁶³ *Informator o stratach bibliotek i księgozbiorów domowych na terytoriach polskich okupowanych w latach 1939-1945*, Poznań 2000, s. 341

⁶⁴ Z. Grodziński, *Zygmunt Hoyer (1864-1947)*, w: *PSB*, T. 10, 1962-1964, s. 40-41

strzeżenia⁶⁵. S. Lencewicz był geografem, ale już podczas studiów nawiązał kontakt z Pracownią Antropologiczną Towarzystwa Naukowego Warszawskiego oraz Komisją Fizjograficzną PTK w Warszawie. Dzięki ich wsparciu kontynuował badania antropologiczne. Ogłosił drukiem opracowanie dotyczące *Ludności gór kieleckich pod względem antropologicznym* (wyd. w Sprawozdaniach TNW w 1916 r.), które przekazał do zbiorów muzeum.

Przedwojenne wycieczki, mające na celu poznanie fauny Kielc i najbliższych okolic, były początkowo amatorskim zajęciem, późniejszego, światowej sławy, profesora entomologii **Mariana Bieżanko** (1895-1986)⁶⁶.

W młodości, podczas wędrówek przyrodniczych odbywanych wspólnie z rówieśnikami, przyszłymi geologami Janem Czarnockim i Janem Samsonowiczem – gromadził zbiory geologiczne⁶⁷. Jednak główne zainteresowania zwrócił ku entomologii, kolekcjonując okazy owadów i motyli. Wiele z nich przekazał miejscowemu muzeum do 1929 roku⁶⁸. Po ukończeniu w 1913 roku Szkoły Handlowej Miejskiej w Kielcach, podjął studia rolnicze w Wyższej Szkole Rolniczej w Warszawie, potem na UJ oraz na Wydziale Rolniczo-Leśnym Uniwersytetu Poznańskiego, otrzymując tam tytuł inżyniera chemii. Pracował jako asystent w Zakładzie Chemii Ogólnej tegoż uniwersytetu. Opublikował pierwsze prace z zakresu chemii, które ofiarował bibliotece muzealnej w latach 1924-1925. W latach 1926-1927 mieszkał w Grudziądzu, zajmując się pracą pedagogiczną w Państwowej Szkole Budowy Maszyn. Współpracował z Towarzystwem Przyjaciół Nauk w Poznaniu oraz Komisją Fizjograficzną PAU w Krakowie, co pozwoliło na publikację wyników badań entomologicznych różnych gatunków polskich motyli. Odwiedzając w 1926 roku rodzinne Kielce przekazał 16 egzemplarzy swych prac do biblioteki. Znalazły się wśród nich: *Motyle Kielc* (Poznań 1923) oraz *Materiały do fauny tuskoskrzydłych okolic Kielc* (Kraków 1928). Wdzięczny kustosz Włoszek dziękował, na łamach prasy, swemu współpracownikowi za przekazane wydawnictwa⁶⁹.

W 1929 roku Marian Bieżanko opuścił kraj, osiedlając się w 1930 roku w Ameryce Południowej. Pracował w Argentynie, Paragwaju, Urugwaju i Brazylii (m.in. jako instruktor rolny wśród polskich emigrantów). Działał w stowarzyszeniach polonijnych. Podróże pozwoliły mu na dalszy rozwój badań entomologicznych, tym razem nad egzotycznymi odmianami owadów i motyli, których duże kolekcje przekazał do zbiorów muzeów i instytucji na całym świecie (Muzeum Brytyjskiego w Londynie, Muzeum Narodowego w Waszyngtonie, Muzeum Narodowego Historii Naturalnej w Paryżu, Muzeum Historii Naturalnej w Wiedniu, Uniwersytetu im. Humboldta w Berlinie). W Polsce kolekcje profesora znalazły się w Instytucie Zoologii PAN w Warszawie, Akademii Rolniczej w Lublinie oraz

⁶⁵ J. Kondracki, *Lencewicz Stanisław (1889-1944)*, w: *PSB*, T. 11, 1972, s. 43-45; S. Lencewicz, *Szkielety skurczone grobów neolitycznych w Złotej pod Sandomierzem*, *Światowid* T. 10, 1912, s. 53-56

⁶⁶ *Marian Bieżanko*, w: W. i T. Słabczyńscy, *Słownik podróżników polskich*, Warszawa 1992, s. 86

⁶⁷ W. Koterski-Spalski, *Historia Muzeum*, s. 29

⁶⁸ J. Główką, *Tadeusz Szymon Włoszek*, s. 104

⁶⁹ GK 1926; W zbiorach biblioteki zachowała się karta pocztowa z podziękowaniem T. Włoszka adresowanym do inż. [Mariana] Bieżanko w Grudziądzu, ul. Lipowa 32 (datowana 15 III 1927)

Muzeum Narodowym w Kielcach (dawne Muzeum Świętokrzyskim). Bieżanko wykładał chemię na Uniwersytecie Parańskim w Kurytybie i entomologię w Wyższej Szkole Rolniczej w Pelotas (Brazylia). W 1936 roku został mianowany profesorem entomologii Uniwersytetu Federalnego w Pelotas. Otrzymał wiele odznaczeń i nagród międzynarodowych, w tym tytuł profesora honorowego Uniwersytetu w Montevideo i doktora honoris causa Akademii Rolniczej w Lublinie (1974). W latach 60. i 70. XX w. profesor wielokrotnie odwiedzał Kielce. Darząc placówkę muzealną serdecznością i sentymentem, przekazał jej własną kolekcję motyli brazylijskich oraz zbiór wydawnictw dokumentujących swoje zagraniczne prace⁷⁰.

Badania geologiczne Gór Świętokrzyskich w 1. połowie XX w. prowadzili czołowi polscy geolodzy **Jan Czarnocki** (1889-1951) i **Jan Samsonowicz** (1889-1959)⁷¹. Już jako uczniowie kieleckiej Szkoły Handlowej Miejskiej należeli do Koła Przyrodników, publikując tam pierwsze artykuły zdradzające ich zainteresowania⁷². Uczestnicząc w wyprawach i wycieczkach, poznawali geologię i historię Gór Świętokrzyskich. Gromadzili okazy skał i skamielin, które ofiarowali do zbiorów naszego muzeum. Przy wsparciu finansowym kasy im. Józefa Mianowskiego ogłosili drukiem wyniki pierwszych wspólnych badań. W latach 1913-1915 przekazali muzeum następujące publikacje: *O górnym dewonie na Górze Miedziance* (Warszawa 1911), *Drobny przyczynek do znajomości syluru gór kielecko-sandomierskich* (Warszawa 1913), *Przyczynek do poznania cechsztynu w granicach wyżyny Świętokrzyskiej* (Warszawa 1913), *Nowe dane o utworach cechsztynu w granicach Gór Świętokrzyskich* (Warszawa 1915), *Przyczynek do znajomości utworów lodowcowych wschodniej części wyżyny Kielecko-Sandomierskiej* (Warszawa 1915).

Kustosz Włoszek darzył młodych geologów sympatią i uznaniem, wspominając w 1914 roku ich zaangażowanie w prace porządkujące zbiory geologiczne zgromadzone w muzeum do wybuchu I wojny światowej⁷³. Po ukończeniu studiów geologicznych Jan Czarnocki (we Lwowie) i Jan Samsonowicz (w Petersburgu) rozpoczęli pracę zawodową w Warszawie. Jan Czarnocki na długie lata związał się z Państwowym Instytutem Geologicznym (PIG). Pracował tam od

⁷⁰ *Kronika muzealna 1968*, RMŚ T. 6, 1970, s. 699; *Kronika muzealna 1970*, RMŚ T. 7, 1971, s. 451; *Kronika muzealna 1973*, RMŚ T. 9, 1975, s. 592; *Kronika muzealna 1975*; *Wystawy czasowe: Przyrodnicy ziemi kieleckiej*, RMNKi T. 10, 1977, s. 533

⁷¹ Jan Czarnocki. Por. przyp. 18; E. Rühle, C. Żak, *Działalność naukowa i organizacyjna Jana Czarnockiego (24 V 1889-16 XII 1951)*, *Kwartalnik Geologiczny* T. 12, 1978, s. 3-34; H. Makowski, J. Samsonowicz, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Geologicznego” T. 31, 1961, s. 167-178; K. Pawłowska, *Jan Samsonowicz. Budowa Gór Świętokrzyskich*, tamże, s. 179-181

⁷² J. Czarnocki, *Paleontologiczny rys itolupków górnodewońskich*, w: „Dla siebie i dla szkoły”. *Pamiętnik wydany staraniem pierwszych abiturientów Szkoły Handlowej Miejskiej w Kielcach*, Warszawa 1909, s. 416-436; J. Samsonowicz, J. Czarnocki, *Powiat kielecki pod względem archeologicznym*, tamże, s. 465-412; J. Samsonowicz, *Rozwój organów oddechowych u zwierząt*, tamże, s. 314-316

⁷³ J. Głównka, *Tadeusz Szymon Włoszek*, s. 90; E. Fijałkowska, *Charakterystyka kolekcji geologicznej zebranej przez Jana Czarnockiego dla muzeum w Kielcach*, RMNKi T. 11, 1980, s. 199-210

1919 do 1951 roku, pełniąc kolejno funkcję asystenta i kustosa muzeum PIG, samodzielnego geologa, a w latach 1938-1939 wicedyrektora oraz dyrektora w okresie 1947-1951. Natomiast Jan Samsonowicz pracował jako asystent katedry Geologii przy UW, aby w 1926 roku objąć stanowisko profesora tej uczelni. W latach 1919-1935 pełnił funkcję redaktora wydawnictw PIG. W okresie 1935-1939 przebywał we Lwowie, pracując na stanowisku prof. zwyczajnego Uniwersytetu Jana Kazimierza.

Mimo pełnienia tak licznych i odpowiedzialnych funkcji obaj kontynuowali badania Gór Świętokrzyskich, a publikacje zawierające ich wyniki ofiarowali bibliotece muzeum kieleckiego, o czym informowała „Gazeta Kielecka”: *Muzeum Kieleckie Oddz. Pol[skiego] Tow[arzystwa] Kraj[oznawczego] otrzymało w ostatnim tygodniu od p. J[ana] Czarnockiego drugą w tym roku okazałą partię okazów geologicznych Gór Świętokrzyskich oraz 33 różnych rozmiarów prac z zakresu geologii, odnoszące się przeważnie do tego obszaru, niektóre z nich w paru egzemplarzach w celu ich odstąpienia miłośnikom przedmiotu. Są to prace J[ana] Czarnockiego, [Czesława] Kuźniara, Jana Lewińskiego, [Jerzego] Lilpopy, [Jana] Samsonowicza, inne jak [Alojzego] Mazurka, [Feliksa] Rutkowskiego poświęcone innym okolicom kraju*⁷⁴.

Inni autorzy wymienieni w cytacie byli współpracownikami Jana Czarnockiego. Warto dodać, że od 1937 roku był on kierownikiem Grupy Świętokrzyskiej, utworzonej w ramach PIG, która zrzeszała geologów prowadzących badania na tym terenie. Można właściwie stwierdzić, że Czarnocki, mimo stałego pobytu w Warszawie, interesował się rozwojem i działalnością kieleckiej placówki muzealnej. W roku 1933 przewodniczył sekcji muzealnej tutejszego Oddziału PTK, w 1936 pomagał w organizacji *Wystawy Świętokrzyskiej* prezentowanej początkowo w Warszawie, a następnie w Kielcach. Kiedy w 1939 roku podjęto projekt wydania nowego przewodnika po kieleckich zbiorach muzealnych, Janowi Czarnockiemu powierzono opracowanie zbiorów geograficznych i geologicznych⁷⁵. Niestety, wybuch II wojny przekreślił plany wydawnicze.

W latach 1944-1947 Czarnocki mieszkał w Kielcach i brał udział w pracach nad reaktywowaniem działalności Muzeum Świętokrzyskiego, co nastąpiło w 1945 roku. Był również założycielem Instytutu Badań Regionalnych (IBR), a w latach 1945-1947 jego dyrektorem. Muzeum Świętokrzyskie i IBR współpracowały ze sobą. Księgozbiór biblioteki muzealnej, który ponownie zgromadzono po wojnie w siedzibie przy Rynku, był udostępniany pracownikom IBR. Dyrektor Czarnocki zabiegał o wzbogacenie zbiorów bibliotecznych w wydawnictwa i czasopisma fachowe (m.in. „Sprawozdania”, „Biuletyny PIG”, „Wiadomości Archeologiczne”, „Światowid”)⁷⁶. Po rozwiązaniu w 1951 roku IBR-u, zgodnie ze „Statutem”, ponad 100 egz. różnych wydawnictw przekazano do zbiorów biblioteki muzeum⁷⁷.

⁷⁴ GK 1925, nr 100

⁷⁵ „Ziemia” 1939, nr 2, s. 74-75

⁷⁶ W zbiorach biblioteki znajduje się kopia podziękowania za otrzymane czasopisma, wystosowanego przez Jana Czarnockiego do Ludwika Sawickiego, dyrektora Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie (datowane 24 VI 1946 r.)

⁷⁷ Statut Instytutu Badań Regionalnych: „§ 16 – IBR współdziała z Muzeum Świętokrzyskim w Kielcach, korzysta z jego pomocy w zakresie biblioteki, pomocy naukowych oraz lokalu (...), § 21 – W razie rozwiązania IBR majątek jego przechodzi na własność Muzeum Świętokrzyskiego”

Ofiarność Jana Czarnockiego na rzecz muzeum i biblioteki kontynuowała w latach 80. i 90. XX w. jego córka, docent geologii Katarzyna Pawłowska⁷⁸.

Do grupy geologów, którzy przekazali prace do zbiorów bibliotecznych w okresie do 1939 roku, należy **Tadeusz Dybczyński** (1888-1944)⁷⁹, paleontolog, geograf i pedagog. Publikował prace z zakresu geologii współpracując z Zakładem Geologiczno-Paleontologicznym przy Uniwersytecie Lwowskim. Na łamach lwowskiego czasopisma „Kosmos” wydał dwa artykuły: *Przyczynek do fauny górnego Devonu Kielc* oraz *Amonity górnego Devonu Kielc*⁸⁰, które trafiły do naszej biblioteki. W okresie międzywojennym T. Dybczyński zajmował się pracą pedagogiczną w szkołach średnich Kielecczyny (m.in. był dyrektorem Gimnazjum Sejmiku Powiatowego w Stopnicy). Zainteresowania geologiczne i przyrodnicze krzewił wśród swoich uczniów, organizując wycieczki krajoznawcze. Zwiedzając Góry Świętokrzyskie nie omijał Kielc. W roku 1920 przekazał Włoszkowi opracowanie „Skarby kopalne ziem polskich” (Poznań 1919). W następnym roku w marcu, na zaproszenie Oddziału PTK, w salach Resursy Obywatelskiej wygłosił odczyt o Górnym Śląsku⁸¹. Jako krajoznawca i przewodnik wycieczek opracował wiele przewodników turystycznych. W latach 1924 i 1928. przekazał bibliotece dwa z nich: „Ilustrowany przewodnik po Łysogórach” (Warszawa 1924) oraz „Wycieczkę do Buska, Stopnicy i Solca” (Warszawa 1928). Wydawnictwa te zilustrował własnymi fotografiami.

Inny charakter miał przewodnik otrzymany od **Stanisława Augusta Thugutta** (1873-1941)⁸², który w latach 1910-1914 zajmował się krajoznawstwem i redagował czasopismo „Ziemia”. Po zakończeniu I wojny rozwinął działalność polityczną, będąc m.in. prezesem Stronnictwa Ludowego „Wyzwolenie”, posłem na sejm w latach 1923-1924, ministrem spraw wewnętrznych, wice-premierem. Prace nad *Przewodnikiem* S. Thugutt rozpoczął przed wybuchem I wojny światowej, kiedy tereny kieleckiego i radomskiego znajdowały się pod zarządem gubernialnym. Trudności związane z tym faktem wspominał po latach na łamach „Ziemi”⁸³. Dokonując objazdu okolic Kielc, Jędrzejowa, Uniechowa, Pilicy i Olkusza korzystał z pomocy m.in. Tadeusza Włoszka i Edmunda Padechowicza, którzy udostępnił mu potrzebne materiały muzealne i ułatwili wyjazdy w najbliższe okolice. Druk wydawnictwa rozpoczęty w 1914 roku przerwał wybuch wojny; ukazał się on dopiero w 1915 roku. W zakończeniu tekstu znajdujemy podziękowanie dla wyżej wymienionych⁸⁴. Do zbiorów biblioteki *Przewodnik* wpłynął po zakończeniu I wojny w darze od autora.

Bogactwa przyrody ziemi świętokrzyskiej stanowiły przedmiot badań wielu botaników. Gorącym orędownikiem jej ochrony w okresie międzywojennym był

⁷⁸ W latach: 1986-1987, 1991, 1994-1995 do Biblioteki MNKi wpłynęły dary od doc. Katarzyny Pawłowskiej (ok. 190 egz.) obejmujące publikacje prac Jana Czarnockiego oraz wydawnictwa związane z jego osobą, a w 2003 roku Dz. Przyrody otrzymał diapozytywy szklane

⁷⁹ Z. Wójcik, *Dybczyński Tadeusz (1888-1944)*, w: *Słownik polskich biologów*, s. 142

⁸⁰ „Kosmos”, T. 35, 1911, z. 3-6; T. 36, 1912, z. 4-6

⁸¹ GK 1921, nr 24 i 25

⁸² S. Thugutt, *Autobiografia*, Warszawa 1986, s. 32-33, 70-73

⁸³ Tenże, *Jak się robiło pierwszy przewodnik*, „Ziemia” R. 1931, nr 21-22

⁸⁴ Tenże, *Przewodnik po Królestwie Polskim. Cz. I: Kieleckie, Radomskie*, Warszawa 1915, s. 103

profesor **Władysław Szafer** (1886-1970)⁸⁵, który po odbyciu studiów w Wiedniu i Lwowie, zakończonych stopniem doktora, kontynuował dalsze kształcenie w zakresie botaniki leśnej i gleboznawstwa w Niemczech. Po powrocie do kraju objął stanowisko botanika w Wyższej Szkole Lasowej we Lwowie (1912-1914), zajmując się badaniem modrzewia. Podczas I wojny światowej znalazł się na terenie kielecczyny, gdzie w stopniu podoficera armii austriackiej działał w służbach przeciwzakaźnych, pracując jako bakteriolog polowy. W Kielcach prowadził laboratorium i badania fizjograficzne (centrum mieściło się w pałacu biskupim – siedzibie władz austriackich). Zwiedzając okolice Kielc poznał swoich rówieśników, przyszyłych geologów: Jana Samsonowicza i Jana Czarnockiego. Wtedy, jak po latach wspominał, dyskutował z nimi o konieczności utworzenia rezerwatu geologicznego *położonego w samych Kielcach na wzgórzu zwanym Kadzielnia*⁸⁶. Po wojnie opracował wspólnie z Janem Samsonowiczem projekt organizacyjny ochrony przyrody w Polsce, wprowadzony w życie w grudniu 1919 roku. Przebywał wówczas w muzeum kieleckim, ofiarowując doń swoją pracę poświęconą Wincentemu Polowi pt. *Zastugi Wincentego Pola dla geografii* (Kraków 1916). Od 1920 do 1949 roku W. Szafer piastował stanowisko prezesa Państwowej Rady Ochrony Przyrody. W 1921 roku doszło do realizacji przedsięwzięcia profesora, jakim było przyjęcie planu rezerwatu modrzewi na Chełmowej Górze w Górach Świętokrzyskich. Zbiory biblioteki muzeum wzbogaciły się o dwie publikacje: *Plan utworzenia rezerwatu leśnego Puszczy Białowieskiej* (Lwów 1920) i *Ogrody szkolne* (Lwów 1920).

Zagadnienia ochrony zasobów przyrodniczych Gór Świętokrzyskich były także przedmiotem działalności znanego pedagoga **Aleksandra Patkowskiego** (1890-1942)⁸⁷, z wykształcenia filologa, organizatora stowarzyszeń nauczycielskich, twórcy i krzewiciela idei regionalizmu polskiego. Do 1916 roku, z jego inicjatywy, powstało w Sandomierzu Zrzeszenie Nauczycielstwa Szkół Początkowych. Uczestniczył również w 1916 roku w reaktywowaniu sandomierskiego Oddziału PTK. A. Patkowski, będąc wykładawcą seminarium nauczycielskiego oraz założycielem Powszechnego Uniwersytetu Regionalnego im. Stanisława Konarskiego w Sandomierzu, propagował w dydaktyce nauczania praktyczne poznanie regionu. Organizował więc kursy regionalne dla nauczycieli, wyprawy naukowe i wycieczki krajoznawcze⁸⁸.

Od 1923 roku A. Patkowski mieszkał w Warszawie, piastując stanowisko jednego z dyrektorów Towarzystwa Urządzeń Szkolnych i Laboratoryjnych „Urania”. Następnie w latach 1928-1939 pracował w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego jako radca i dyrektor biblioteki ministerialnej. Działał też w Radzie Głównej PTK, nadal zajmując się popularyzacją „ziemi rodzinnej” – Sandomierszczyzny. W 1926 roku został współzałożycielem i sekretarzem Społecznego Komitetu Ochrony Puszczy Świętokrzyskiej.

⁸⁵ Szafer Władysław Józef, w: *Biogramy uczonych polskich. Cz. 2: Nauki biologiczne*, Wrocław 1986, s. 379-387; Szafer Władysław, w: W. i T. Słabczyński, *Słownik podróżników*, s. 301

⁸⁶ W. Szafer, *Wspomnienia przyrodnika, moi profesorowie – moi uczniowie*. Wrocław 1973, s. 120-121

⁸⁷ A. Rembalski, Z. Wójcik, *Patkowski Aleksander Kazimierz (1890-1942)*, w: PSB, T. 25, 1980, s. 332-334

⁸⁸ A. Patkowski, *W holdzie ziemi rodzinnej*, Warszawa 1958, s. 303-304

Opublikował wiele artykułów dotyczących regionu, które ukazały się na łamach „Ziemi” i „Wiadomości Krajoznawczych i Turystycznych”. Wśród wydawnictw książkowych autorstwa A. Patkowskiego na uwagę zasługuje wydane w 1934 roku (nakł. poznańskiej oficyny R. Wegnera w serii „Cuda Polski”) opracowanie pt. *Sandomierskie – Góry Świętokrzyskie*. Bogato ilustrowane wydawnictwo poświęcone historii i pięknu ziemi świętokrzyskiej i sandomierskiej stało się ozdobą kieleckiej biblioteki muzealnej, gdzie trafiło w darze od autora. W 1936 roku Aleksander Patkowski współpracował z muzeum kieleckim, uczestnicząc w pracach Komitetu Organizacyjnego *Wystawy Świętokrzyskiej*, dla potrzeb której opracował Dział Historyczny.

Wojna przerwała twórcze życie A. Patkowskiego. Za udział w tajnym nauczaniu został aresztowany w 1940 roku. Po pobycie na Pawiaku, wywieziony do obozu w Oświęcimiu zmarł w 1942 roku. Zagładzie uległa również jego biblioteka domowa, licząca ok. 5 tys. voluminów, spalona w Warszawie podczas działań wojennych⁸⁹.

Z regionem ziemi sandomierskiej, w okresie przedwojennym, wiąże się również działalność inż. **Jana Kwiatkowskiego** (1872-1937), który od 1919 roku kierował pracami hydrograficznymi, regulującymi bieg Wisły⁹⁰. Należał on do krajoznawców zrzeszonych pierwotnie w warszawskim, a następnie w sandomierskim Oddziale PTK. W Sandomierzu założył wydawnictwo „Biblioteka Sandomierska”, popularyzujące prace krajoznawcze. W ramach tego wydawnictwa opublikował własne prace m.in.: *Wisła pod Sandomierzem* (Sandomierz 1920), *Zamek wśród koryta Wisły pod Sandomierzem* (Sandomierz 1935), *Kiedy spodziwiać się należy wezbrań Wisły* (Sandomierz 1930), które ofiarował bibliotece muzeum przez 1939 rokiem.

Powiększaniu bibliotecznego zbioru wydawnictw i materiałów krajoznawczych sprzyjały także kontakty z oddziałami terenowymi PTK. Wielu znanych działaczy PTK odwiedzało Kielce w celach turystycznych, nierzadko przewodząc grupom wycieczkowym. Trudno więc nie wspomnieć o przyjazdach **Michała Rawity-Witanowskiego** czy **Emilii Sukertowej-Biedrawiny**.

Michał Rawita-Witanowski (1859-1943), farmaceuta z wykształcenia, z zamiłowania historyk i krajoznawca, interesował się zbiorami kieleckiego muzeum⁹¹. Jako prezes piotrkowskiego Oddziału PTK, i jednocześnie założyciel i kustosz muzeum w Piotrkowie Trybunalskim przyjechał do Kielc w 1910 roku. Wówczas ofiarował własne publikacje: *Przewodnik po dawnym cysterstwie w Sulejowie* (Piotrków 1910) oraz *Wspomnienia po starym Piotrkowie Trybunalskim* (wyd. Piotrków 1910)⁹². W czerwcu 1913 roku, wraz z grupą członków PTK, zwiedzał Góry Świętokrzyskie, Chęciny i Kielce. Przebywał ponownie w kieleckim muzeum, na co wskazuje zachowana w zbiorach jego publikacja pt. *Wielkopolskie miasto Koło. Jego przeszłość i pamiątki* (Piotrków 1912)⁹³.

⁸⁹ S. Wojciechowski, *Patkowski Aleksander*, w: *Słownik pracowników książki*, s. 662

⁹⁰ Al. P. [A. Patkowski], *Śp. Jan Kwiatkowski (nekrolog)*, „Ziemia” 1937, nr 4-6, s. 98-100

⁹¹ J. R. R., *Życie i działalność Michała Rawity-Witanowskiego*, „Ziemia” 1948, nr 2, s. 35-37; *Materiały Michała Rawity-Witanowskiego*, oprac. H. Dymnicka-Wołoszyńska, „Biuletyn Archiwum PAN” 1975, nr 48, s. 63-83

⁹² GK 1910, nr 83

⁹³ GK 1913, nr 88; „Kurier Kielecki” 1913, nr 230

Do grupy twórców muzeów regionalnych na terenach Polski przedwojennej zaliczamy również Emilię Sukertową-Bierdrawinę (1889-1970)⁹⁴, znaną w okręgu mazurskim działaczką organizacji kulturalnych i oświatowych. Była historykiem i pedagogiem, ale przede wszystkim założycielką Muzeum Mazurskiego w Działdowie. Zajmując się popularyzacją regionu Mazur, redagowała „Gazetę Mazurską” (1924-1939), pisała artykuły do „Ziemi” i „Komunikatów Mazurskich”. Gromadziła bogate zbiory archiwalne i bibliotekę, które stały się podstawą dla działalności Stacji Naukowej Instytutu Zachodniego w Poznaniu. Należąc do Rady Głównej PTK, sprawowała funkcję jej wiceprezesa. Plonem wypraw krajoznawczych i historycznych na tereny południowe Polski była m. in. publikacja dotycząca Ojcowa pt. *Zamek w Ojcowie. Przyczynek do dziejów zamku i rodów starościńskich w Ojcowie* (Warszawa 1922), którą ofiarowała muzeum podczas wizyty w 1927 roku.

Bogate dzieje ziem regionu kieleckiego i terenów doń przyległych były przedmiotem badań wielu innych znanych historyków. Autorami wydawnictw poświęconych historii obiektów kościelnych byli duchowni pracujący na terenie diecezji kieleckiej i sandomierskiej. Niemale znaczenie miał też fakt czynnego uczestnictwa księży w ruchu krajoznawczym w okresie międzywojennym. Np. w kieleckim Oddziale PTK działał ks. proboszcz **Witalis Grzeleński**, autor monografii Chęcin (Kielce 1908) oraz ks. prałat **Bronisław Obuchowicz** (1854-1941), kustosz katedry kieleckiej, który rozumiejąc potrzeby turystów, sporządził podręczny przewodnik pt. *Dla zwiedzających. Opis miasta Kielc, katedry i zamku biskupiego, Karczówki oraz fabryki marmurów* (Kielce 1927)⁹⁵; swoje druki księży przekazali do zbiorów muzeum.

Darczyńcami większych monografii byli księża, historycy Kościoła. Ks. **Aleksander Bastrzykowski** (1879-1958), był historykiem diecezji sandomierskiej, gdzie pracował od 1902 roku⁹⁶. Podczas pracy duszpasterskiej spisał historię kościołów, zabytków i miejscowości.

Od 1927 roku rozpoczął wydawanie monografii. Pierwsza ukazała się *Monografia historyczna parafii Jankowice Kościelne Sandomierskie* (Warszawa 1927), drugą była *Monografia historyczna Kunowa nad Kamienną* (przed 1939), a później wyszła cz. II *Katalogu prałatów i kanoników kaplicy opatowskiej od 1218 roku, aż do dni naszych* (Ostrowiec Świętokrzyski 1948); wydawnictwa te autor ofiarował i dedykował bibliotece muzealnej w latach 1928, 1947, 1948.

W 1912 r. do zbiorów biblioteki wpłynął dar od ks. **Franciszka Nawarry**: *Monografia kościołów diecezji kieleckiej* (Warszawa 1911), do której materiały gromadził, pracując na probostwie parafii Obiechów (pow. włoszczowski).

Zasłużonym niewątpliwie dla muzealnictwa polskiego był ks. **Jan Wiśniewski** (1876-1943)⁹⁷, etnograf, historyk, działacz oświatowy i społeczny, kolekcjo-

⁹⁴ M. Szostakowska, *Emilia Sukertowa-Bierdrawina. Zarys biograficzny*, Olsztyn 1978

⁹⁵ GK 1929, nr 62; *Kielecki Przegląd Diecezjalny* 194, nr 2 (nekrolog); ks. Bronisław Obuchowicz był założycielem Stowarzyszenia Katolickiego Służących św. Zyty w Kielcach oraz działającej przy nim biblioteki (1910)

⁹⁶ W. Wójcik, ks. *Bastrzykowski Aleksander (1878-1958)*, w: *Słownik teologów katolickich*, T. 5, Warszawa 1983, s. 86-87; tenże, ks. *Bastrzykowski Aleksander (1878-1958)*, w: *Encyklopedia katolicka*, Lublin 1985, s. 95

⁹⁷ W. Wójcik, ks. *Jan Wiśniewski (1876-1943)*. *Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*, T. 6, Lublin 1963, s. 280

ner i bibliofil. Początkowo pracował jako prefekt w szkołach radomskich, aby w 1913 roku objąć funkcję proboszcza w Borkowicach. Interesując się historią diecezji radomskiej, poszukując dokumentów i śladów przeszłości, zgromadził pokaźny zbiór przedmiotów, który przekazał na rzecz miejscowego oddziału PTK. Darowizna stała się zaczątkiem muzeum w Radomiu, otwartego w 1923 roku. Przez lata ks. Wiśniewski opiekował się zbiorami, kilkakrotnie je powiększając. W 1936 roku Muzeum Ziemi Radomskiej zostało nazwane jego imieniem. Kolekcjonerstwo pozostało pasją życia księdza. Zgromadzone w późniejszym okresie przedmioty o wartościach artystycznych i zabytkowych zapisał testamentem Muzeum Diecezjalnemu w Sandomierzu⁹⁸. Pracował również w organizacjach religijnych i społecznych; za twórczość literacką i historyczną otrzymał w 1936 roku Srebrny Wawrzyn Literacki Polskiej Akademii Literatury⁹⁹.

Na specjalną uwagę zasługuje sześć tomów monografii dekanatów diecezji sandomierskiej (opatowski, iłżecki, radomski, konecki, kozienicki, sandomierski) wydanych w latach 1908-1915. Na przełomie 1909 i 1910 roku ks. J. Wiśniewski przekazał do biblioteki kieleckiego muzeum *Dekanat opatowski* (Radom 1907), wydany jako pierwszy. W ślad za tym otrzymaliśmy *Dekanat iłżecki* (Radom 1911) i *Dekanat sandomierski* (Radom 1915).

Jeszcze przed 1939 rokiem wpłynęły dary autorskie od **ks. Józefa Zdanowskiego** (1887-1977), doktora filozofii, historyka Kościoła i pedagoga. Po święceniach kapłańskich odbył studia filozoficzne we Fryburgu, zakończone stopniem doktora. W roku 1918 podjął pracę profesora w Seminarium Duchownym w Kielcach. Wykładał pedagogikę, historię kościelną i patrologię. W latach 1922-1928 pełnił obowiązki dyrektora liceum humanistycznego przy seminarium, a także uczył religii w państwowym Gimnazjum Żeńskim im. bł. Kingi. Równocześnie kierował biblioteką seminaryjną. W latach 30. XX w. urządził kieleckie Muzeum Diecezjalne, wizytował klasztory i zgromadzenia zakonne na terenie diecezji kieleckiej. W roku 1933 otrzymał godność kanonika honorowego kapituły katedralnej w Kielcach. II wojnę spędził w Wilczkowicach pod Krakowem. Od 1940 roku pełnił funkcję kapelana przy klasztorze sióstr norbertanek w Ibramowicach. Wolny czas poświęcał na pracę badawczą i piśmienniczą¹⁰⁰. Był autorem prac z zakresu historii i sztuki kościelnej, wśród których bibliotece muzealnej ofiarował w latach 1928-1934 następujące prace: *Z walki o wolność Kościoła pod zaborem rosyjskim. Kartka z dziejów Seminarium Duchownego w Kielcach u schyłku XIX stulecia* (Kielce 1925), *Karczówka pod Kielcami* (Kielce 1928), *Seminarium Duchowne w Kielcach. Szkic historyczny. W dwóchsetną rocznicę założenia* (Kielce 1927), *Iluminowane rękopisy księgozbiorów Kapitułarza Katedralnego i Seminarium Duchownego w Kielcach oraz kościoła parafialnego w Miechowie* (Kielce 1929), *Obrazy cechowe kieleckiego Muzeum Duchownego* (Kielce 1932).

W Oddziałach PTK ważną rolę odgrywały prace prowadzone na rzecz ochrony zabytków. W obliczu zniszczeń I wojny światowej, podjęto starania o uznanie niektórych obiektów architektury jako pamiątek kultury narodowej. Od 1918

⁹⁸ J. Fidos, D. Olszewski, *Książdz Jan Wiśniewski (1876-1943). Życie i działalność*, Kielce 2000, s. 86-87

⁹⁹ Tamże, s. 121-143

¹⁰⁰ *Bibliografia piśmiennictwa profesorów Seminarium Kieleckiego. 1727-2001. Księga jubileuszowa*, oprac. D. Krześniak-Firlej, W. Firlej, A. Kaleta, Kielce 2002

roku kielecki Oddział PTK utrzymywał stałą współpracę z wojewódzkimi konserwatorami. Jednak brak funduszy ograniczał podejmowanie wspólnych prac konserwatorskich. Główną uwagę skupiono więc na akcji informującej społeczeństwo o wartościach historycznych zabytków, Służyły temu pogadanki, wykłady i odczyty z zakresu historii sztuki i architektury. Od 1918 do 1922 roku konserwatorem województwa kieleckiego był **Jerzy Remer** (1888-1979) historyk sztuki, konserwator, muzeolog; był też prezesem kieleckiego Oddziału PTK. W latach 1923-1928 pracował na Uniwersytecie Wileńskim i Warszawskim¹⁰¹. Następnie został mianowany Generalnym Konserwatorem Zabytków w Polsce (1930-1937). Od 1945 roku organizował studia zabytkoznawcze i konserwatorskie na toruńskim Uniwersytecie. Od 1947 do 1971 roku był dyrektorem Muzeum Okręgowego w Toruniu.

Do zbiorów biblioteki przekazał przewodniki turystyczne: Mieczysława Orłowicza *Ilustrowany przewodnik po Poznańskim – w granicach przed traktatem wersalskim* (Lwów-Warszawa 1920), Juliusza Kłosa *Wilno, przewodnik ilustrowany* (Wilno 1923) oraz wydawnictwo Ministerium Sztuki i Kultury pt. *Opieka nad zabytkami i ich konserwacja* (Warszawa 1920). W ramach akcji odczytowej J. Remer przedstawił w 1920 r. *nieznane dotychczas szczegóły pochodzące z czasów budownictwa romańskiego na przykładzie kolegiaty w Wiślicy*¹⁰².

W pracy naukowej i konserwatorskiej służyły mu bogate zbiory prywatne, książki (ok. 5 600 tomów), materiały ikonograficzne, grafiki i dzieła sztuki; całość uległa zniszczeniu w sierpniu 1944 r. w Warszawie¹⁰³. Cykl wykładów z historii architektury kontynuował w Kielcach **Tadeusz Szydłowski** (1883-1942) historyk sztuki, konserwator województwa krakowskiego i Galicji Zachodniej w latach 1909-1915¹⁰⁴. Po I wojnie światowej dokonał objazdu ziem Galicji i południowych terenów Królestwa Polskiego w celu oszacowania zniszczeń. Wyniki podróży opublikował w 1918 roku; wtedy też przebywał w Kielcach¹⁰⁵.

W kwietniu 1922 roku T. Szydłowski wygłosił wykład na temat *Dworów i dworków w dawnej Polsce – prelegent zaczął od przepięknego Rogowa i kolejno opowiadał o wielu innych interesujących dworach naszego województwa, budząc sentyment dla przeszłości Polski, a w szczególności (Kieleckiego) województwa obfitującego w tak wiele pomników kultury dawnej*¹⁰⁶ – tak recenzowano wystąpienie. Wyniki z terenowych badań konserwatorskich publikował na łamach *Sprawozdań z posiedzeń Komisji Historii Sztuki* wydawanych sumptem PAU w Krakowie. Ciekawym odczytem była prelekcja *O Wawelu i jego odbudowie*, która zgromadziła w Kielcach 140 osób¹⁰⁷. Wtedy też podarował do biblioteki własne opracowania: *O Wiślicy i jej zabytkach*, *O refektarzu cysterskiego klasztoru w Koprzywnicy* oraz pracę dotyczącą słynnej rzeźby *O pochodzie wawelskim Szymanowskiego* (Kraków 1912).

¹⁰¹ J. Mazurkiewicz, *Remer Jerzy Ludwik Adam (1888-1979)*, SB Wrocław 1988, T. 31, s. 97-99

¹⁰² GK, 1922, nr 14

¹⁰³ *Informator o stratach bibliotek domowych*, s. 364

¹⁰⁴ *Ci co odeszli* (Szydłowski Tadeusz – nekrolog), „Kwartalnik Muzealny” R. 1, 1948, s. 26

¹⁰⁵ T. Szydłowski, *Ruiny Polski. Opis szkód wyrządzonych przez wojnę w dziedzinie zabytków sztuki na ziemiach Matopolski i Rusi Czerwonej*, Lwów 1919, s. 170

¹⁰⁶ GK 1922, nr 16

¹⁰⁷ GK 1924, nr 5

Działania I wojny światowej powodowały przemieszczanie się przez tereny Kielecczyny i Kielc różnych formacji i jednostek wojskowych¹⁰⁸. Wśród żołnierzy znajdujemy nazwiska młodych wówczas badaczy historii, znanych potem uczonych.

W szeregach armii austriackiej znalazł się historyk i bibliotekarz **Marian Łodyński** (1884-1972)¹⁰⁹. Po ukończeniu w 1908 roku studiów na UJ w Krakowie pracował w Bibliotece Jagiellońskiej. Biorąc udział w I wojnie jako oficer rezerwy, został ranny pod Wietlinem koło Radzymina. Po kuracji szpitalnej w Krakowie służył w batalionie zapasowym 56 p. piechoty. Od 1916 roku pełnił funkcję kierownika wojennej grupy historycznej tegoż batalionu stacjonującego w Kielcach¹¹⁰. W 1917 roku odwiedził muzeum, ofiarowując do zbiorów pracę opartą na badaniach źródłowych *Falsyfikaty wśród dokumentów biskupstwa płockiego w XVIII wieku* (Kraków 1916).

Również w wojskach austriackich służył **Antoni Artymiak** (1897-1963) historyk i archiwista¹¹¹, z pochodzenia lwowianin. Po ukończeniu szkoły średniej wstąpił w 1918 roku do wojsk polskich. Jako porucznik przeszedł do rezerwy w 1920 roku i rozpoczął studia na Uniwersytecie w Poznaniu. Studiował historię, filologię germańską i pedagogikę, później pracował w gimnazjach wielkopolskich. W 1931 roku został dyrektorem gimnazjum w Miechowie, a następnie pracował na podobnych stanowiskach w Krakowie i Częstochowie. Stopień doktora filozofii otrzymał w 1938 roku. Tuż przed wybuchem II wojny światowej mieszkał w Jędrzejowie, będąc dyrektorem tutejszego gimnazjum i liceum. W okresie okupacji prowadził kursy tajnego nauczania i działał w ruchu oporu AK okręgu jędrzejowskiego. Przyjeżdżał do Kielc, by prowadzić na tajnym Uniwersytecie Ziemi Zachodnich wykłady z historii oraz nauk pomocniczych. W roku 1944 administrował szpital w Wodzisławiu, dokąd przewożono rannych z powstania warszawskiego.

A. Artymiak opracowywał materiały źródłowe dotyczące historii Jędrzejowa. W 1948 roku przekazał do biblioteki muzeum wydane własnym nakładem wydawnictwa: *Wiadomość o polskim szpitalu wojennym w 1831 roku w budynkach cysterskich w Jędrzejowie* (Jędrzejów 1948), *Mieszkańcy miasta Jędrzejowa w świetle najstarszej księgi metrykalnej (1743-1752)* (Jędrzejów 1947), a także wydaną nakładem Funduszu Naukowego Państwowego Liceum i Gimnazjum w Jędrzejowie pracę poświęconą *Ofiarom zbrodni niemieckich w powiecie jędrzejowskim w latach 1939-1945*. Od 1953 roku na stałe związał się z Kielcami, pracując w Wojewódzkim Archiwum Państwowym. Pełnił również funkcję prezesa Kieleckiego Oddziału Towarzystwa Historycznego (1954-1957) oraz był współzałożycielem Kieleckiego Towarzystwa Naukowego.

¹⁰⁸ O wydarzeniach okresu I wojny światowej na terenie Kielc pisał m.in. T. Włoszek, por. J. Głównka, *Tadeusz Szymon Włoszek*, s. 91-118

¹⁰⁹ W. Trzebiński, K. Zieliński, *Łodyński Marian Tadeusz Witold*, w: *PSB*, T. 18, 1937, s. 380-382; K. Pieńkowska, *Łodyński Marian Tadeusz Witold (1884-1972)*, w: *Słownik pracowników książki*, suplement, Warszawa-Łódź 1986, s. 127-129

¹¹⁰ Wspomnienia z tych lat opublikował w czasopiśmie: „Wiarus” 1919 i „Niepodległość” T. 11, 1935 oraz w odrębnym wydawnictwie pt. „Pułk 56 w bitwie pod Gorlicami”, Kielce 1916

¹¹¹ S. Chankowski, *Antoni Artymiak (1897-1963)*, w: *Słownik biograficzny archiwistów polskich*, T. 1 (1918-1984), Warszawa-Łódź 1988, s. 24-25

Z Kielcami na dłuższy czas związał się znany historyk i archiwista **dr Antoni Rybarski** (1886-1960), syn kielczanina Feliksa Rybarskiego (1845-1899)¹¹², nauczyciela łaciny i greki w gimnazjum oraz wykładowcy języka polskiego i literatury rosyjskiej w Seminarium Duchownym. Antoni wyniósł z domu zamiłowanie do archiwaliów i historii. Ugruntował je podejmując studia prawnicze na UJ, które ukończył ze stopniem doktora w 1913 roku. W okresie I wojny światowej był członkiem Towarzystwa Miłośników Historii oraz należał do Warszawskiego PTK. Mieszkał na stałe w Warszawie, ale odwiedzał często Kielce. Podczas jednego z pobytów przekazał bibliotece muzeum poszukiwane wydawnictwa: pracę ojca – Feliksa Rybarskiego *Szkoła Wyższa Realna w Kielcach. 1845-1962* (Kielce 1888) oraz druk swojej rozprawy doktorskiej *Pochodzenie i początek rodu Odrowążów* (wyd. 1914). Po wojnie A. Rybarski pracował w Archiwum Państwowym w Warszawie jako referent, a następnie dyrektor Wydziału Archiwów Państwowych. W 1923 roku współtworzył w Kielcach Archiwum Państwowe. Wybuch II wojny światowej zastał go w Warszawie. W roku 1944 deportowano go do obozu w Pruszkowie, skąd ostatecznie ewakuowano do Kielc. Tu zasilił grono wykładowców Uniwersytetu Ziemi Zachodnich, prowadząc wykłady z archiwistyki i historii. W 1945 roku powołany na stanowisko kierownika Archiwum Państwowego w Kielcach, brał udział w zabezpieczaniu archiwaliów podworskich z terenu województwa kieleckiego¹¹³. Po powrocie do Warszawy podjął znów prace w Archiwum Głównym Akt Dawnych. W uznaniu zasług dla kieleckiej archiwistyki w 1979 roku jednej z pracowni archiwum nadano jego imię. W uroczystościach wzięła udział córka Antoniego, Izabella Rybarska¹¹⁴.

Ocalone i przechowane w zbiorach specjalnych Biblioteki Muzeum Narodowego w Kielcach wydawnictwa, patrząc z dzisiejszej perspektywy, wydają się tym cenniejsze, bo zaświadczenia o dużym zaangażowaniu w sprawy społeczne miasta osób, które Kielce traktowały jako ich miejsce ukochane¹¹⁵.

WYKAZ OFIARODAWCÓW DRUKÓW ZA LATA 1908-1950

Przy nazwiskach podano następujące informacje: daty życia, zawód lub rodzaj działalności ww. okresie, członkostwo w oddziale PTK, rok przekazania daru, rodzaj dokumentu potwierdzającego przekazanie daru

Skróty:

AGAD – Archiwum Główne Akt Dawnych

¹¹² M. Wąsowicz, *Antoni Rybarski (1886-1962)*, tamże, s. 190-191; S. Konarski, *Rybarski Antoni (1886-1962)*, w: *PSB*, T. 13, 1991, s. 286-287

¹¹³ E. Wierzbicka, *Podworskie dobra kultury w zbiorach Muzeum Narodowego w Kielcach*, „Rocznik MNKi” T. 19. 1998, s. 47

¹¹⁴ W 1977 r. Izabella Rybarska ofiarowała Bibliotece Muzeum Narodowego w Kielcach, *Księgę Pamiątkową Kielczan 1856-1904* (wyd. Warszawa 1925) zawierającą m.in. rys historyczny do dziejów szkół kieleckich pióra Antoniego Rybarskiego

¹¹⁵ Serdeczne podziękowania kieruję na ręce: doc. Katarzyny Pawłowskiej, państwa inż. Eugenii i Jerzego Fijałkowskich oraz Marii Antolskiej, którzy udzielili mi cennych informacji biograficznych dotyczących osób im bliskich

AP	- Archiwum Państwowe
D	- dar
DA	- dar autorski
GK	- Gazeta Kielecka
IP	- Inwentarz przedmiotów stanowiących własność kieleckiego oddziału PTK
LP	- Legiony Polskie
MNKi/B	- Muzeum Narodowe w Kielcach/Biblioteka
PIG	- Państwowy Instytut Geologiczny
PTK/O	- Polskie Towarzystwo Krajoznawcze / Oddział
SK	- Spis książek w muzeum kieleckiego Oddziału
UJ	- Uniwersytet Jagielloński
UL	- Uniwersytet we Lwowie
UP	- Uniwersytet w Poznaniu
UW	- Uniwersytet w Warszawie
UWi	- Uniwersytet w Wilnie
UGK	- Urząd Gubernialny w Kielcach
WAP	- Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Kielcach
ZG	- Zarząd Główny

AMSTER Helena
działaczka kieleckich organizacji kobiecych
D1909
SK poz. 1

BIEŻANKO Czesław Marian (1895-1986)
inż. chemii, entomolog
DA 1924, 1925, 1926, 1927
SK poz. 358, 409, 416, 353, 431

ANTONIEWICZ Włodzimierz (1893-1973)
prof. archeologii UW
ZG PTK Warszawa (1928-1939)
dyrektor Muzeum Archeologicznego
Warszawa (1924-1945)
DA 1926
SK poz. 457, 458

BOCHEŃSKI Józef
nauczyciel Szkoły Handlowej Żeńskiej
w Kielcach
D 1925
SK poz. 398

ARTYMIAK Antoni (1897-1963)
dr historii, pedagog
DA 1948
MNKi/B sygn. 201, 725, 414

BROKLL Leonard (1837-1927)
ziemianin, właściciel majątku Morawica
D 1919
GK 1919 nr 37

BASTRZYKOWSKI Aleksander (1879-1958)
ksiądz proboszcz, historyk Kościoła
DA 1928, 1947, 1948
SK poz. 438
MNKi/B sygn. 124, 446

BOLCEWICZ Bronisław
antykwarium warszawski (1878)
DA 1909
SK poz. 3

BIELECKI Henryk
urzędnik poczty w Kielcach
PTK/O Kielce (1908-1910)
D 1938
SK poz. 708

BORZECKI Kacper (1844-1931)
D 1907, 1910
SK poz. 15
IP poz. 22

BIELIŃSKA Romana
D 1912
GK 1912 nr 35

BUDKOWSKI
kupiec z Łopuszna
D 1913
SK poz. 136

BZOWSKA Józefa
D 1919
GK 1919, nr 185

- CHROŚCIECHOWSKI Stanisław (1892-1924)
inż. architekt, historyk sztuki
Wojewódzki Konserwator Kielecki
(1922-1924)
D 1924
SK poz. 354
- CHRZANOWSKI Bolesław (1848-1910)
lekarz weterynarii, inspektor UGK
D 1910
SK poz. 60
- CHWALIBÓG Feliks (1866-1930)
literat, publicysta
DA 1915
SK poz. 209
- CHYROWSKA
D 1910
SK poz. 40
- CZAPLICKA Wanda (?-1910)
żona inż. Karola Czaplickiego
D 1908
SK poz. 1
- CZARNOCKA Zofia (1901-1989)
żona geologa Jana Czarnockiego
D 1919, 1920
SK poz. 304, 305, 313, 314
- CZARNOCKI Jan (1889-1951)
geolog, pracownik (1919-1939) i dyrektor
PIG (1947), badacz Gór Świętokrzyskich
DA 1913-1915, 1917, 1924-1925
SK poz. 139-144, 158-159, 165-168, 253,
188, 326, 372-397, 400-402, 404-405
- CZARNOWSKI Jan Nepomucen (1827-1929)
prawnik, archeolog, dziennikarz, historyk
prasy, założyciel Muzeum PTK/O w Ojco-
wie (1908), kustosz Muzeum PTK/O w Mie-
chowie (1914-1918)
DA 1909, 1916, 1918, 1924, 1926
SK poz. 20-24, 259-263, 265, 281, 355-356,
408
- DOBROWOLSKI Tadeusz (1891-1984)
historyk sztuki, konserwator, muzeolog
prof. UJ, dyrektor Muzeum Śląskiego
(1927-1939)
DA 1930
SK poz. 464
- DOŁĘGOWSKI Jan
drukarnik, członek zarządu drukarni „Kielec-
kiej Spółki Wydawniczej” (1924-1928)
D 1926
SK poz. 410
- DRZEWIŃSKI-FIJAŁKOWSKI Leopold
(1888-1955)
właściciel prywatnej wytwórni spożywców
w Kielcach
D 1913
GK 1913, nr 111
- DUNIN-SZPOTT Józef (1852-1932)
adwokat, działacz społeczno-oświatowy
PTK/O Kielce (1909-1912)
D 1914
SK poz. 170
- DYBCZYŃSKI Tadeusz (1888-1944)
prawnik, geograf, paleontolog, pedagog
PTK/O Warszawa (1922-1928)
DA 1915, 1921, 1924, 1928
SK poz. 192-193, 325, 357
- FRYCZ Emilia (1860-1918)
działaczka organizacji kobiecej
PTK/O Kielce (1908-1909)
D 1909
SK poz. 6-9
IP poz. 16
- FRYCZ Kazimierz (1845-1922)
inżynier
PTK/O Kielce (1912-1917)
D 1913, 1915, 1917
SK poz. 164, 202, 203, 254
- FRYCZ Stefan
D 1910
SK poz. 35
- GACKI Mieczysław
prawnik, wiceprezydent Kielc (1916-1917)
PTK/O Kielce (1913)
D 1917
GK 1917, nr 145, 221
- GAJERSKI Jan (1841-1913)
prawnik, pracownik kolei nadwiślańskiej
GK 1909, nr 21
- GAWROŃSKI
uczeń Szkoły Handlowej Męskiej w Kiel-
cach

- D 1911
GK 1911, nr 31
- GLIXELLI Stanisław (1882-1952)
prof. chemii UP
D 1937, 1939
SK poz. 588-655, 723
- GNIEWIŃSKI Władysław
D 1911
GK 1911, nr 90
- GOCKOWSKA Maria
D 1913-1915, 1917, 1920
SK poz. 174-183, 185-188, 190, 194, 198,
204, 210-214, 237-243, 266, 268, 277
- GOCKOWSKI Stefan
inżynier
D 1912
SK poz. 335
- GÓRNIK Antoni
D 1915
SK poz. 233
- GRABOWSKA Anna
PTK/O Kielce (1908-1909)
D 1910
GK 1911, nr 1
- GROCHMALICKI Jan (1882-1936)
prof. zoologii UL
D 1911
SK poz. 86
- GRÜNGAL Romuald
dyrektor liceum w Pułtusk
D 1911
GK 1911, nr 1
- GRZEGORZEWSKI Marian (1869-1941)
adwokat, działacz społeczny
PTK/O Kielce (1909-1920)
D 1915, 1916, 1919, 1922-1923, 1927
SK poz. 191, 215-228, 230-232, 316,
337-339, 344-351, 418-423,
- GRZELIŃSKI Witalis
ksiądz proboszcz
PTK/O Kielce (1909-1911)
DA 1918
SK poz. 291
- HALIK Mieczysław (1844-1923)
rejent
PTK/O Kielce (1908-1913)
D 1911
GK 1911, nr 39
- HOHENDORF Henryk
D 1912
SK poz. 99
- HOYER Henryk (1844-1947)
prof. anatomii porównawczej UJ
DA 1924
SK poz. 456
- HRYNIEWIECKI Bolesław (1875-1968)
prof. botaniki UW
PTK/O Warszawa (1912-1913)
DA 1938
SK poz. 709
- HUBICKA Marta (1877-1936)
pedagog, działacz organizacji krajoznawczych, założycielka Koła Historyczno-Krajoznawczego przy Seminarium Nauczycielskim Męskim w Kielcach
PTK/O Kielce (1922-1928)
D 1920, 1930, 1931
SK poz. 323, 461, 468, 475
- HÜBNER Włodzimierz ur. 1882
ksiądz prefekt średnich szkół kieleckich
PTK/O Kielce (1908-1912)
D 1910
GK 1910, nr 94
- JACKOWSKI M.
D 1923
SK poz. 343
- JAGNIĄTKOWSKA (Zofia)
D 1924
GK 1924, nr 47
- JAROŃSKA Florentyna
D 1919
GK 1919, nr 53
- JAROŃSKI Florian (1859-1915)
budowniczy UGK
D 1911
GK 1911, nr 97

JARÓŃSKI Wiktor (1870-1931)
sędzia, działacz polityczny (1906-1917)
PTK/O Kielce (1913)
D 1924, 1925
SK poz. 360, 362, 363

JASKŁOWSKI Wacław (1877-1937)
prawnik
PTK/O Kielce (1909-1911, 1913)
DA 1911
SK poz. 75

JASTRZĘBSKI Antoni (1844-1920)
urzędnik sądowy
D 1908, 1910
IP poz. 5

JEFIMOF Mikołaj
urzędnik UGK
D 1909
SK poz. 29

KALINOWSKI Czesław
D 1910, 1912, 1915
SK poz. 104, 108-122, 128, 162, 208

KAMIŃSKI Witold (1881-1925)
nauczyciel, prezes Związku Towarzystw
Śpiewaczych w Kielcach
D 1925
SK poz. 406

KAZNOWSKI Kazimierz (1876-1943)
przyrodnik, członek Państwowej Rady
Ochrony Przyrody w Polsce (1924-1938),
nauczyciel Gimnazjum im. M. Reja w Kiel-
cach
PTK/O Zawiercie (1910-1913)
PTK/O Kielce (1922-1928)
D 1925, 1926, 1939
SK poz. 412, 726-729, 733

KIRCHNER Wincenty (1850-1922)
nauczyciel, dyrektor Szkoły Handlowej
w Kielcach (1919-1921)
PTK/O Kielce (1908-1913, 1916-1917)
D 1911, 1916
SK poz. 87, 219

KŁODAWSKI Teodor (1848-1915)
kupiec kielecki
PTK/O Kielce (1911-1915)
D 1909
GK 1909, nr 36

KNICHOWIECKA Maria
PTK/O Kielce (1910-1913)
D 1926
SK poz. 406

KOBYLIŃSKI A.
urzędnik
D 1920
GK 1920, nr 181

KOCZANOWICZ Mieczysław (1850-1922)
prawnik, działacz społeczny
PTK/O Kielce (1908-1914, 1916-1917)
D 1918
SK poz. 287

KOŁACZKOWSKI M.
D 1911
GK 1911, nr 31

KOŁDRASIŃSKA Zofia
D 1910
SK poz. 55-57

KONARSKI Szymon (1894-1981)
dyrektor Banku Ziemskiego w Kielcach
D 1927, 1931
SK poz. 427

KOSICKI Julian (1878-1944)
sędzia
PTK/O Kielce (1910-1913)
PTK/O Jędrzejów (1909-1917)
D 1909-1911, 1917
SK poz. 63-67, 69, 269
IP poz. 122

KOSTERSKI Władysław (1892-1973)
inż., działacz organizacji wojskowych
PTK/O Kielce (1913, 1949)
D 1917, 1918
GK 1917, nr 182; 1918, nr 77, 150

KOSTRZEWSKI Józef Władysław (1885-
1969)
prof. archeologii UP
dyrektor Muzeum Archeologicznego w Po-
znaniu 1924-1939
D 1919, 1922
SK poz. 312, 530

KOSSUTH Aleksander (1853-1933)
inż. technolog, działacz organizacji oświa-
towych i kulturalnych

- PTK/O Kielce 1909
D 1909
SK poz. 16, 25, 33
- KOWALCZEWSKI Ludwik (1864?-1954)
przyrodnik, pedagog, dyrektor Szkoły Handlowej w Lublinie
PTK/O Lublin (1908-1912)
D 1927
SK poz. 460
- KOWALCZEWSKI Sylwester (1902-1975)
pedagog, krajoznawca, kustosz Muzeum Świętokrzyskiego (1933-1939)
PTK/O Kielce (1933-1939, 1949)
D 1935, 1937, 1939
SK poz. 544-546, 586, 714, 720
- KOWALCZYK Antoni
D 1910
GK 1910, nr 61
- KOZIERKIEWICZOWA Zofia
D 1915
SK poz. 244
- KOZŁOWICZ Michał
prezydent m. Kielc 1915-1916
D 1917
GK 1917, nr 56
- KOZŁOWSKA Kazimiera (1860-1911)
PTK/O Kielce (1909-1911)
D 1910
SK poz. 36, 37, 52-54, 58
- KOZŁOWSKI Leon (1892-1944)
prof. archeologii UL, polityk, premier RP (1934-1935)
PTK/O Kielce (1909-1911)
D 1917
SK poz. 254
- KOZŁOWSKI Romuald (1884-1925)
założyciel Towarzystwa Muzyczno-Dramatycznego w Kielcach
PTK/O Kielce (1909-1913)
D 1909
SK poz. 7
- KRUSZEWSKI Ignacy
D 1909
IP poz. 38
- KRZAKOWSKI Feliks
nauczyciel kielecki
D 1920
GK 1920, nr 181
- KUKLIŃSKI L.
D 1919
SK poz. 77-80
- KUNICKI M.
rejent ze Stopnicy
D 1910, 1911
GK 1910, nr 94; 1911, nr 80
- KUŹNIAR Wiktor (1879-1936)
geolog, działacz społeczny
D 1922
SK poz. 332
- KWIATKOWSKI Jan (1872-1937)
inż. hydrotechnik, krajoznawca
PTK/O Warszawa (1908-1913)
D 1925
SK poz. 547
- LENARTOWICZ Bolesław
PTK/O Kielce (1908-1909)
D 1909
GK 1909, nr 60
- LENARTOWICZ Zdzisław
malarz, archeolog amator
PTK/O Kielce (1908-1913)
D 1911, 1915, 1919
SK poz. 74, 229, 298
- LENCEWICZ Stanisław (1889-1944)
prof. geografii UW
DA 1917
SK poz. 264
- LUBOWIECKA Maria
D 1912
GK 1912, nr 28
- ŁEPKOWSKI Marian
nauczyciel
D 1912
SK poz. 331
- ŁĘCZYCKI Jerzy
dyrektor Banku Polskiego w Kielcach
D 1938
SK poz. 701

- ŁODYŃSKI Marian (1884-1972)
historyk, bibliotekoznawca
DA 1917
SK poz. 276
- ŁUSZCZKIEWICZ Edward
uczeń Szkoły Handlowej w Kielcach (1912)
D 1912
SK poz. 88
- ŁUSZCZKIEWICZ Stefan (1863-1926)
prawnik, właściciel majątku Zagaje
D 1909
SK poz. 10-14
- MACIŃSKI Paweł
dyrektor Gimnazjum Żeńskiego w Łodzi
DA 1926
SK poz. 415
- MAŁKOWSKI Wacław (1854-1941)
ornitolog amator
DA 1909
SK poz. 2
- MARKOWSKI Bolesław (1868-1936)
prawnik, wiceminister skarbu RP, prof.
i rektor Wyższej Szkoły Handlowej w War-
szawie (1921-1923)
PTK/O Kielce (1908-1913)
D 1909, 1910, 1913, 1914, 1917
SK poz. 46-54, 137, 172
- MASSALSKI Leon (brat Edmunda)
D 1909
SK poz. 19
- MEISSNER Edward (1902-1957)
ekonomista, kielecki działacz PCK, ZHP
D 1948
MNKi/B sygn. 17 062-17 078
- MIŁOBĘDZKI Tadeusz
nauczyciel Szkoły Handlowej Męskiej
w Kielcach
D 1938
SK poz. 722
- MOROZIEWICZ Józef (1865-1941)
prof. mineralogii UJ, petrograf
DA 1918
SK poz. 288
- MOŹDZIĘŃSKA Apolonia
działaczka organizacji społecznych
- PTK/O Kielce (1909-1913)
D 1912
SK poz. 101, 102
- MUSIAŁÓWNA Eulalia
D 1918
GK 1918, nr 17
SK poz. 288
- NAVARRA Franciszek
ksiądz proboszcz, historyk Kościoła
DA 1913
GK 1913, nr 9
- NIELEPCÓWNA Felicja
D 1914
SK poz. 169
- NOWAKOWA J.
D 1923
SK poz. 342
- NOWAKOWSKI Franciszek
lekarz
D 1920, 1923
SK poz. 340, 341
- NOYSZEWSKI-PIOŁUN Stanisław (1831-
1943)
powieściopisarz, krytyk literacki
PTK/O Kielce (1908-1913)
D 1909
GK 1909, nr 26
- OBUCHOWICZ Bronisław (1854-1940)
ksiądz prałat, kustosz kieleckiej katedry
PTK/O Kielce (1909-1912)
DA 1927
SK poz. 430
D 1909
MNKi/B sygn. 756
- OLEŚ Aleksander (1886-1952)
dr historii sztuki, Wojewódzki Konserwa-
tor Kielecki (1936-1939)
D 1948
MNKi/B sygn. 168
- OSTASZEWSKA Waleria
D 1909
SK poz. 97, 98
- OSTRZENIEWSKI Aleksander (1854-
1918)

- inż. technolog
D 1912, 1918
SK poz. 97-98, 282-283
- OTTO Stanisław (?-1912)
lekarz
D 1910
GK 1910, nr 61
- PADECHOWICZ Edmund (1890-1978)
urzędnik, burmistrz Chęciny 1935-1939
PTK/O Kielce (1911-1917, 1919, 1939, 1949)
D 1918, 1926
SK poz. 413
- PATKOWSKI Aleksander (1890-1942)
pedagog, publicysta, regionalista
ZG PTK Warszawa (1927-1939)
DA 1938
SK poz. 700
- PŁOSKI Arkadiusz (1845-1922)
adwokat, redaktor „Gazety Kieleckiej”
(1874)
PTK/O Kielce (1909-1911)
D 1909, 1911, 1915, 1917, 1918
SK poz. 76, 234, 258, 267
- POLLINI Włodzimierz
nauczyciel Zakładów Górniczych w Białogonie, urzędnik UGK
D 1912
SK poz. 106, 107
- POWAŻKA Tadeusz (?-1914)
Uczeń Szkoły Handlowej Męskiej w Kielcach, członek tajnej drużyny skautowej, żołnierz 3 p. p. II Brygady LP
D 1910
SK poz. 61, 62
- REMER Jerzy (1898-1979)
prof. historii sztuki UW, Wojewódzki Konserwator Kielecki (1918-1922)
PTK/O Kielce, prezes (1921-1922)
D 1922, 1926
SK poz. 324, 327, 407
- ROGODZIŃSKA Hanna (1888-1968)
urzędniczka
D 1938
SK poz. 695-699
- ROKOSZNY Józef (1840-1931)
ksiądz kanonik, teolog, pedagog, archiwista kolekcjoner
D 1910
SK poz. 454
- RUCKI M.
D 1919
GK 1919, nr 37
- RUDZISZ Władysław
D 1910
SK poz. 59
- RUMMEL Juliusz (1878-1954)
inż. komunikacji, dyrektor Ligi Żeglugi Polskiej (1926-1932)
D 1923
SK poz. 352
- RUMPRECHT Wincenty
lekarz w Jędrzejowie
PTK/O Jędrzejów (1909-1913)
D 1910
SK poz. 11
- RYBARSKI Antoni (1886-1962)
dr historii, archiwista, dyrektor AGAD (1939), WAP Kielce (1945-1949)
PTK/O Warszawa (1906-1913)
DA 1915, 1916
SK poz. 196, 197, 246
- RZĘDOWSKI Zygmunt vel Giersz
właściciel drukarni w Kielcach, działacz polityczny
D 1913
SK poz. 163
- SANECKI Stanisław
właściciel zakładu fotograficznego w Kielcach
PTK/O Kielce (1908-1911)
D 1909
SK poz. 84
- SAMSONOWICZ Jan (1935-1959)
prof. geologii UL, badacz Gór Świętokrzyskich
DA 1911, 1927
SK poz. 251, 252, 455, 462
- SIENKIEWICZ Włodzimierz (1888-1945)
drukarnia, publicysta, działacz polityczny

- PTK/O Kielce (1908-1912)
D. 1911
konserwator
DA 1930
SK poz. 359
- SIUDA Jan
zecer, działacz organizacji związkowych
D 1913
GK 1913, nr 100
ŚLEDZIŃSKI Wacław
literat, dziennikarz
D 1939
SK poz. 730
- SKRZYNIARZ Kazimierz
D 1948
MNKi/B sygn. 16908
ŚLEDZIKOWSKI Tadeusz
porucznik WP
PTK/O Kielce (1911)
D 1913
GK 1913, nr 2, 9
- SOJCZYŃSKI Józef
właściciel apteki w Kielcach
PTK/O Kielce
D 1917
GK 1917, nr 182
TARCZYŃSKI Antoni (Kazimierza Wielka)
D 1911
SK poz. 85
- STRZELECKI Władysław
D 1920
SK poz. 318
TAYLOR Maria
PTK/O Kielce (1909)
D 1920, 1928
SK poz. 443
- STRZĘBALSKI Władysław (1890-?)
buchalter, działacz organizacji politycznych
PTK/O Kielce (1911-1912)
D 1911
SK poz. 94
IP poz. 99
THUGUTT Stanisław (1873-1941)
działacz polityczny i spółdzielczy, prezes
PSL, krajoznawca
PTK/O Warszawa (1909-1913)
D 1927
SK poz. 426
- SUKERTOWA-BIEDRAWINA Emilia
(1887-1942)
historyk, regionalistka, działaczka organi-
zacji społeczno-oświatowych, założycielka
Muzeum Mazurskiego w Działdowie (1927)
DA 1927
SK poz. 429
TYLUSIŃSKI Zygmunt
D 1925
SK poz. 361
- SULIŻANKA Hanna
D 1915
SK poz. 235
TYMIENIECKI Jan (1850-1914)
adwokat, prezes Kieleckiego Towarzystwa
Rolniczego
D 1910, 1913
SK poz. 42, 45, 133
- SZAFER Władysław (1886-1970)
prof. botaniki UJ, prezes Państwowej Rady
Ochrony Przyrody w Polsce (1920-1949)
DA 1921, 1922
SK poz. 319-322, 328
WAWRZENIECKI Marian (1863-1943)
artysta malarz, archeolog amator
D 1913
SK poz. 145-156, 161
- SZCZERBIŃSKA J.
właściciel sklepu w Kielcach
D 1913
GK 1913 nr 85
WERNER Leon
D 1909
SK poz. 26-28
- SZYDŁOWSKI Tadeusz (1883-1942)
prof. historii sztuki UW (1928) i UJ (1929),
WINNICKI Edward (1854-1922)
urzędnik UGK, właściciel hotelu „Bristol”
w Kielcach, prezydent Kielc (1909-1914)
D 1909, 1918
SK poz. 34, 289

- WIŚNIEWSKI Jan (1876-1943)
ksiądz proboszcz, historyk Kościoła, kolekcjoner, kustosz Muzeum PTK/O w Radomiu (1908-1913)
PTK/O Radom (1908-1913)
D 1910, 1913
SK poz. 41, 135
- WITANOWSKI-RAWITA Michał
(1859-1943)
farmaceuta, historyk, kustosz Muzeum w Piotrkowie Trybunalskim (1908-1938)
PTK/O Piotrków Trybunalski (1908-1943)
D 1910
SK poz. 38, 39, 200
- WITKOWSKI
uczeń Szkoły Handlowej Męskiej w Kielcach
D 1912
SK poz. 82
- WŁOSZEK Tadeusz Szymon (1843-1933)
filolog, pedagog, kustosz Muzeum PTK/O w Kielcach (1909-1933)
PTK/O Kielce (1909-1933)
D 1909, 1912-1915, 1926
SK poz. 4, 30, 83, 124, 134, 189, 195, 236, 414
- WOJTECKI Andrzej (Niegosławice)
D 1948
MNKi/B sygn. 26034
- WOLAŃSKI Adam (1852-1933)
historyk sztuki, bibliofil, kolekcjoner, kustosz Muzeum Narodowego w Krakowie (1920-1924)
D 1920
SK poz. 317
- WROŃSKI Stanisław
urzędnik, archiwista UGK
D 1912
SK poz. 89-93, 97
- WRÓBLEWSKA
D 1917, 1918
SK poz. 329
- WRZESIŃSKI [Marceli]
D 1928
SK poz. 441, 442
- ZDANOWSKI Józef (1887-1977)
ksiądz, dr filozofii, historyk Kościoła, działacz organizacji charytatywnych
DA 1930, 1931, 1934
SK poz. 459, 471-473, 500
- ZIELIŃSKI Justynian
prezes i dyrektor Wojewódzkich Ubezpieczeń Społecznych w Kielcach
PTK/O Kielce 1925
D 1925, 1928, 1931, 1934, 1935
SK poz. 364-371, 409, 436, 479, 490-498, 515, 540-542
- ZIEMBIŃSKI Zygmunt (1847-1919)
lekarz, przemysłowiec, działacz organizacji społecznych
D 1916
SK poz. 245
- ZIPSER Jerzy
uczeń Szkoły Handlowej Męskiej w Kielcach
D 1912
SK poz. 95, 96
IP poz. 154
- ŻARKOWSKI Teofil
właściciel zakładu rzemieślniczego w Kielcach
D 1911
SK poz. 184
- ŻOŁĄTKOWSKI Józef
prawnik, działacz organizacji społecznych
PTK/O Kielce (1912-1913)
D 1909, 1914
SK poz. 171, 181
IP poz. 12
- ŻÓLKOWSKI Paweł
uczeń Szkoły Handlowej Męskiej w Kielcach
D 1909, 1914
GK 1909, nr 26

Elżbieta Radwańska

THE COLLECTION OF BOOKS IN THE LIBRARY OF THE NATIONAL MUSEUM
IN KIELCE - THE GENEALOGY AND DONORS

The history of the library is strictly connected with the history of the National Museum in Kielce and is dated from 1908 till today. The first existing inventories are dated from 1908 to 1939 and were very helpful in reproducing the process of gathering the collection in chronological way. Some materials, that is articles and advertisements from the local press, were of significant value as supplementary information. The collection of books in the library was sufficient enough for the museum acting under auspices of the Kielce Division of the Polish Tourist Association (PTK). In the first period of activity, difficult for the young museum institution to survive, very important method to enlarge the library collection were gifts from private sources. It was possible to determine a list of benefactors and to approximate circumstances that accompanied the acts of endowment.

Gifts received from people of Polish science and culture were shown on a larger scale. There were presented connections of them with the museum and their work for the region and town of Kielce. Some attention was put on losses that were sustained during the World War II.

The book collection of the museum, dated from 1908 to 1950, survived thanks to the care of the first librarian Tadeusz Szymon Włoszek (1843-1933) and his successor Sylvester Kowalczewski (1864-1954) and now the collection makes a good record of the history of the National Museum in Kielce and the Świętokrzyskie Region.